

Lucijan Vuga

PRAH PRETEKLOSTI

Zgodovinski roman

ZALOŽNIŠTVO JUTRO

Non est inventus ...

Brodolom

Valovanje se mi je neozdravljivo zajedlo v možgane in telo ter me od tistega dne, ko smo bili med življenjem in smrtjo prepuščeni razdivjani naravi voda in besnilu burje, zaznamovalo za vselej, čeprav še danes, ko sem pri kraju svojih moči, ne vem, ali je to res le posledica takratnega dogajanja ali se mi je vse nabiralo že dolgo pred tem. Morda se je tudi drugim že kdaj zgodilo, da so po kakšnem velikem telesnem naporu, po nadvse stresnem dogodku ali po eni, morda dveh prečutih nočeh in dolgotrajnih urah brez olajšujočega spanca zaplavali v nestvarnem okolju, ko se niso spodmikala le tla, izgubili so celo občutek za oddaljenost od predmetov, bližnji so se nekam oddaljili, daljni so grozeče lebdeli nad glavo. Takšno nadčutno stanje izgube perspektive z odsotnostjo pravega odnosa do predmetnega sveta je podobno zamaknjenosti; no, tega ni treba napačno razumeti, kot bi bil človek zasvojen z nečim opojnim, da še sam ne ve, kaj bi to bilo, niti si ne more pomagati, da bi zavdano izbljuval ter izkašljal vdihani strupeni plin. Natančno tako bi lahko rekel – kot pokvarjen zrak, ki pa nima ogabnega vonja, morda se celo nameri, da vablivo diši, pa se nam zaje v pljuča in iz pljuč v vse organe do možganov. In v takem valujočem, lebdečem stanju se poskuša telo braniti s prirojenimi in privzgojenimi gibi, a mišičje ne zmore običajne in nujno potrebne

usklajenosti. Tudi miselni napor ubežati tej *uročenosti* (kako naj pa še drugače rečem temu stanju?), se ne posreči, prej bi rekel, da še poslabša stanje, ker tudi um ne deluje več po prejšnjih vedenjskih vzorcih in prenos ukazov po živčevju poteka ob nepravem trenutku, nesinhrono, z zakasnitvijo ali s prehitevanjem, in telo se zvija, pregiba, krči, muči se!

Ste doživeli potres? Tisto najgloblje bobnenje iz gmote zemeljske notranjosti, ko vzdhrti črevesje z notranjimi organi, spodmikajo se tla, izgubi se trdna opora zemlje, ki nam omogoča obstoj, saj smo od predrojtva navajeni njene čvrste podlage ter nam omogoča lovljenje ravnotežja od prvih koracajev, ko se naše živčevje še prilagaja in išče primerjalne točke za odzivanje na negotovo, omahujoče telesce, potem pa se naenkrat, nepričakovano ves sistem zamaje ... Ta bridka izkušnja nezanesljivosti matere Zemlje ostane vtisnjena v vsako celico bitja posebej, tudi živali se tega ne znebijo nikoli več. Morda se to prenaša celo iz roda v rod kot podedovana, pradavna izkušnja iz še nemirnejših in burnejših dob. Ko mine dovolj časa in se vsaj začasno ublažijo te zoprnosti, nastopi predah z nekaj urejenimi mislimi, ali bi se bilo mogoče temu izogniti, kot si izprašujemo spomin, kadar zbolimo; za zdravljenje takšni odgovori zdravniku nekaj povedo, dasi ne vsega, saj si niti sami niso na jasnem, koliko najrazličnejših bolezni je na tem svetu, in še vsaka od njih ima vrsto pojavnih oblik, ki onemogočajo, da bi jih zlahka razpoznali, kaj šele, da bi jih znali zdraviti. Poskušajo pa le! Vendar pa jaz na tak način nisem nikoli zbolel in tudi zdaj nisem bolan v tem smislu, to je nekaj drugega; še danes, v dokaj zrelih letih, kot se spodobno, reče, nimam kakšnih resnih telesnih ali duševnih težav razen tega, kar pravkar opisujem, in še to ni vselej enako moteče; občasno sploh nič! Tako sem dolga leta vendarle vrtal po vseh koticah spomina, kolikor se je sploh mogoče nanj zanesti, da bi dognal to in ono o vzrokih za moje napasti; dovoljujem si uporabo tega skoraj pozabljenega izraza za tegobe, ki človeški rod spremljajo od pamtiveka in zato sodi med starine. Moram odkrito priznati, da sem uspel sestaviti veliko delčkov iz minulih časov, lahko bi rekel, da sem moral pogosto kar skupčkati *prah preteklosti*, pa še nisem prepričan, ali se mi je posrečilo spraviti dejstva toliko v smiselno zaporedje, da bi si oddahnil, rekoč – končno sem prišel temu na kraj. Pravzaprav sem to samopreiskovanje nekega dne opustil, že pred precej leti. Zgodilo se mi je na prav nenavaden način in v nerodnih okoliščinah, toda o tem bom spregovoril v nadaljevanju; preprosto, sprijaznil sem se s samim seboj, s takšnim, kakršnega so me pregnete razmere in čas. Ker je za nadaljevanje

te pripovedi pomembno, moram omeniti, kaj sem pa le spravil na dan, in poskusil nakazati, česa pa mi ni uspelo izbrskati na raven zavesti do tistega trenutka, ko sem pribil: dovolj!

No, tu pa tam me je kasneje le zamikala skušnjava ...

K prvim poskusom.

Nisem verjel, kako težko je samemu sebi odgovarjati iskreno, brez zadržkov, koliko je izmikanja, ovinkarjenja, zastranjevanja, prikrivanja, zakrivanja, ponujanja pomožnih odgovorov. Sčasoma sem se temu privadil, kot mučeni postane neobčutljiv za bolečine, ki so to le, če je med eno torturo in naslednjo zadosten razmak, da možgani po svoje premeljejo hudo izkušnjo, s tem pa naredijo prostor za vsakršne preveličane strahove in fantazmične domneve. Trajne muke zasvojijo možgane, dvignejo prag neobčutljivosti, mučenje se sprevrže v svoje nasprotje, povečuje odpornost in zoprvanje nesrečnika.

Ni mi bilo do ponavljajočega se in bolestnega grebenja, praskanja srca, to mi ni dajalo nikoli užitka, in ostal sem stanoviten v tej odločitvi!

Če sedaj to pišem, je pred menoj en sam namen: dokončati, spraviti v red pisanje, ki sem mu bil zavezan od tistega časa, ko sem ne le vrtal vase, razmišljal in se spraševal, namreč sem nekaj sproti tudi zapisoval, morda ne najbolj urejeno, ker sem menil, da bom sčasoma nastrgal iz starih listin, iztisnil iz globin spomina ali bo prikapljal od (ne)hotenih sporočevalcev še kaj takega, kar bo dopolnilo sliko, obogatilo vedenje in potrdilo dotedanje domneve. Leta, desetletja so tekla in skrajni čas je, da dokončam zdavnaj začeto, če mi bo tisti, ki je nad nami in nad vsemi stvarmi, to omogočil.

Ko sem si hotel odgovarjati kolikor toliko smiselno, sem moral posegati daleč v preteklost, v mlada leta, ko marsičesa še nisem doumel, razumel pa sem že veliko stvari, za katere so drugi mislili, da presegajo mojo neizkušeno in nerazgledano pamet.

Dogodki so sprožali drug drugega kot kamenje na melišču, in še celo to ni prav zanesljivo, kateri, če sploh en sam, je bil na začetku ter kateri v verigi je resnično frnil plaz, saj se je nemalokrat lahko vsak od nas sam prepričal, da se v enem primeru spodmaknjeni kamen sam od sebe kaj hitro ustavi brez hujših posledic, drugič spet se je vse že navidez umirilo, a je potem zgrmel navzdol uničujoči jezik grušča in skalovja. V takem precepu sem, kje začeti, ne le v kakšnem času, ampak tudi pri katerem dogajanju.

Da, to bo pravnji pristop, ne dogodek, namreč dogajanje!

*

Že ko smo iz Jonskega morja zapluli v Jadran, to ni pomenilo nič dobrega. Spotoma nas je prestregel trgovski trojamborni bark, o katerem se sprva, od daleč ni dalo prav dognati, ali ima res dobre namene ali je zgolj prikrita piraterija, saj tako trgovci kakor gusarji vsak s svojimi nameni in nakanami prilagajajo zunanji videz plovila in zastave, in živ krst ni do zadnjega sposoben reči, kako se bo takšno srečanje izteklo. Takrat pa je bilo še sumljiveje, da se je ladja s polnimi jadri namerila proti nam. Naš admiral je že pripravil posadko na najhujše, ko so se z nasprotne strani dali razpoznati in s pravšnjimi signali dokazali dobre namene; na obeh straneh so spustili jadra in se približali na pogovorno razdaljo, to pa kapitanu na drugi strani ni bilo dovolj in so mu spustili čoln v morje, da so ga pripeljali do našega boka, na palubo pa se je povzpел po vrhni lestvi. Obstopila ga je oborožena straža, treba je reči, da dokaj obzirno, morda bolj kot častna straža, bi rekel, čeprav se je videlo, da se ne bodo dali presenetiti. Od zadaj se je približal častnik palube in pozdravil prišleka, a ko se je izkazalo, da gre za kapitana, ki hoče do moža svojega položaja, je dostojnost velevala, da mu to omogočijo. In so šli proti mostu.

To sem opazoval prav od tam, kamor mi je bilo izjemoma dovoljeno zaradi položaja pri *gospodarju*, in sem se tja zatekel po enolični plovbi na odprtem morju vsakokrat, ko smo se približali kopnu ali otokom, kjer je bilo vselej kaj videti, pa najsi je bila obala še tako pusta, kraško razbrazdana od tisočletnega butanja valov, kaotična izoblikovanost čeri in zajed, ki mi je burila domišljijo in priklicevala iz spomina pravljичne kraje, dogodke in osebe, ki se jih navzame otroška izmišljija. Smo pa tudi pluli mimo čudovitih, srebrnih peščenih plaž, gladkih skalnatih polic, ki so se zlagoma spuščale v prozorne sinjine jadranske vode, občudoval sem borove gozdičke do samega roba med morjem in kopnim, kot bi poganjali iz zrcalne gladine ... O, so bili tudi slabši dnevi, vetrovni, z razburkanimi valovi, a kaj takega, kot sem kmalu za tem doživel ...

Toda to pride še na vrsto.

Kapitana sta se rokovala in naš je dal takoj postaviti na mizo pijačo in jedačo. Začela sta pogovor na to in ono plat, ne da bi kaj preveč pripovedovala o svojem tovoru in namerah, čeprav sta se poznala iz prejšnjih časov, tako sta družno ugotovila, ko so bile razmere na morju mirnejše, sedaj pa, no, nikoli se ne ve. Očitno pa je imel svetlolasi kapitan, to je oni z druge ladje – res je imel izjemno plave lase in tanke kot svila – nekaj za bregom, a z besedo ni hotel prehitovati, kot bi pripravljaj primerno

vzdušje. V trenutku in iznenada se je ozračje stemnilo, pripravljalo se je k nevihti, ki bo potapljala, med sogovornikoma namreč.

Primerilo se je takole:

– Spoštovani kapitan, je potipal predse svetlolasec, imam nadvse zaupno sporočilo, ki pa ga ne morem povedati vam.

Naš je poskočil, kot bi zgradil sabljo, in se postavil v bran, a ne le zase, namreč še za nekoga, ki naj bi stal za njim.

– Moji nameni so nadvse pošteni, je mirno obsedel blondinec, saj je pričakoval tak odziv, morda še silovitejšega.

– Komu je sploh še lahko namenjena vaša zaupnost na tej ladji? je zarenčal in se sprenevedal naš morski volk.

Nastalo je premirje, zamolk, ki mu ni bilo videti skorajšnjega konca, saj nobeden od njiju ni bil pripravljen kar tako z besedo na dan. Kapitan me je pogledal in iz njegovega pogleda se je bliskalo, da me hoče nagnati iz kajute. Ko pa sem se ritensko umikal proti vratom, mi je z roko dal znamenje, naj ostanem. Kaj pa sedaj hoče, sem si rekel. Po prestanem presenečenju in negotovem mencanju z roko na vratni kljuki me je prešinilo, da me je hotel le opozoriti, naj bom previdno tiho, da ne bi kaj bleknil, ali pa naj bom pripravljen za vsak primer!

Koliko let je minilo, preden se je spet oglasil gost – saj je to bil, mar ne?!

– Recimo, da sem se zmotil, naročeno mi je bilo, naj se potrudim nujno poiskati takšno in takšno ladjo, ki bi po mojem spominu ustrezala tej vaši; morda sem usekal mimo, je blažil neprijetni učinek svojih pravkaršnjih besed, ne da bi hotel s tem nehati, namreč le, da bi zaupneje nadaljeval.

– V Marseillu nekaj naklepajo, pa tudi v drugih pristaniščih tam okoli, je postal določnejši.

Naš je zastrigel z ušesi in oprezal skozi okenca in line, kaj se dogaja zunaj in na morju, vohal je kot zver na preži. Roko z debelim zlatim prstanom brez kamnov in z nekakšnimi hieroglifi (med moštvom se je šušljalo, da ga je kupil ali nekaj takega prav v Egiptu od nekega preprodajalca, povezanega s plenilci faraonskih grobnic; zato naj bi imel magično moč), ki mu je rabil tudi za pečatenje, je čvrsteje položil na ročaj sablje. Vstal je, stopil do vrat, za katerimi je stala straža, in nekaj zašepetal.

Svetlolasi kapitan, kot da se ga to ne tiče, je bolj samemu sebi rekel:

– Očitno tu ne gre za nesporazum; zagotovo že veste, kaj vam je storiti, da uspešno opravim svoje *poslanstvo*! Tudi meni je veliko do tega, da bi se srečno izteklo! je s končal s poudarkom.

Meni, ki sem to opazoval in poslušal, pa so begale misli iz kota v kot, ujeti ptički, ki si brezupno iščejo poti v prostost, le da sem jaz vedel za rešitev ali bolje – za rešitvi, tretje, se mi je zdelo, ni bilo. Če je svilolasec na našem krovu, na njegovi barki pa čakajo, da se poženejo v kaj nepremišljenega ali natančno načrtovanega, ga imamo v pesti za talca. Pa naj si drznejši, če hočejo!

Ali je njegova vloga sla res tako odločilna in najzaupnejše vrste? Potem je treba nemudoma obvestiti ... Bolje, da še ne izrečem imena, še pomisliti ne smem nanj, da ga ne bi izdal; kaj se ve, nekateri so sposobni brati misli ali videti resnico na obrazu. Ob tem sem se zalotil, da pomilujem osebo, ki se jo je vse skupaj najbolj tikalo, v kako ponižujočem položaju se lahko znajde mogočnejši, ki vlada državam, vojvodstvom, kneževinam z vsem ljudstvom, zemljo, vodami, živino in nadzemnimi ter podzemnimi bogastvi. Ali je mogoče, da se oblastnik z višin pogrezne v globine ponižanja? Zdelo se mi je nedopustno, da vrhovni vladar v času polne moči, ko ima vse pod svojim nadzorom, vse bogastvo na dosegu roke, da stori z njim, kar ga je volja, ki sme zapovedati in zbrati veliko množico vojakov, spraviti v najtemnejšo ječo vsakega, ki se mu zoperstavlja, celo za takega, za katerega sumi, da bi se mu lahko upiral, kaj šele segal po njegovem prestolu, ne da bi pozabil, le migne, in takega, ki ga vzame v precep, prepusti krvniku, da opravi z njim – je verjeti, da mogočnejši vse to v hipu izgubi?

Zatopljen v take misli, sem napol zbrano motril oba kapitana, ki sta si bila še hip pred tem prijateljska, kramljajoč srkala vsak iz svoje kupice vino in med prigrizovanjem jemala s pladnja, pri čemer se je roka dotaknila roke, zdaj pa naenkrat med njima mrazeč hlad, nezaupljivost in preteča sovražnost. Kako hipno se stvari spreminjajo! No, nisem najbolj natančno povzel stanja na torišču, takšno zadržanje je vsaj kazal naš admiral, za onega drugega pa si tega ne bi upal trditi. Ne nazadnje, s te strani vojak, z druge, kot vse bolj kaže, trgovec pa bogve kaj še zraven.

Koliko bi lahko še trajala ta stopnjujoča se napetost, da bi prišlo do neljubih dejanj?

Tedaj vstopi pribočnik z naročilom, naj pripeljejo gosta, kapitana pred obličje njegove visokosti.

Pogledal sem po ostalih, zavedajoč se, da je *pomembna oseba* iz ozadja sproti spremljala dogajanje; obstajale so take možnosti: line, tanjše stene, zagrinjala.

Pozvani je dostojanstveno vstal, se globoko priklonil admiralu, in drug za drugim sta odšla. Ostal sem sam s svojimi prejšnjimi mislimi, mednje

so se vrivale nove domneve in k vsemu se je primešal še čuden občutek negotovosti – lepa godlja!

Ni bilo treba biti neposredno navzoč, da sem prej ali slej zvedel, kar se mi je zdelo potrebno in dostojno, čeprav sem pogosto slišal za stvari, za katere bi najraje ne vedel.

Kaj vse so se zaupno pogovarjali v tistem udobnejšem, a dobro zastraženem delu podpalubja, kamor so imeli le redki dostop, vam ne morem dobesedno ponoviti, ker me tam pač ni bilo, toda moj položaj, ki mi je dovoljeval privilegij dostopa v najbližji kraljevi krog, končno vidite – zanj tu gre, saj mi je omogočil postopoma po koščkih obnoviti dogajanje tistega dne.

Posledice pa so bile vidne že čez nekaj ur – krmar je obrnil proti severu, v Jadran, ki se kot nekakšen velik zaliv Sredozemskega morja najgloblje zajeda v evropsko kopno. In šli smo najbolj črnim časom naproti.

O, ko bi kaj takega slutil moj kralj in gospodar, toda pota Gospodova so nepredvidljiva! Kasneje sem sumil, in še danes pomišljam, ali ni bil svetlolasi kapitan na koncu koncev res vohun in del zarote, da smo zašli v tisto morsko slepo črevo, ki se konča pod vencem Alp, te pa kot okopi branijo dostop do srednje Evrope, le proti vzhodu se po ne prav široki dolini, če se prav spomnim, ima ime po reki *Frigidum*, pride onkraj prelaza v obširno ravnino, ki se razteza v še obsežnejšo Panonijo in naprej proti vzhodu, od koder so se od nekdanj valile vojske in ljudstva, a treba je spomniti, da tudi tja prav toliko kakor sem. Tiste gore pa so pravcata past, posebno še, če po njih potuje nekdo, ki jih ne pozna, spotoma pa nanj preže lovci na glave in premoženje.

Smuknili smo skozi ozek preliv, z leve Italija, z desne albanske gore.

Pred nami je zazijala praznina morskih širjav, ko je bilo bolj slutiti kakor videti kopno balkanske in apeninske obale. Admiral je nalašč izbiral smer po sredi morske poti, izmikajoč se obalam, kjer bi nas bilo mogoče opaziti in to sporočiti nekam naprej. Tako je bilo tudi manj možnosti za naključna srečanja z drugimi plovili; morda pa vsa tudi ne bi bila slučajna, kdo ve, koliko se jih je že podalo za nami, če bi sodil po informacijah, ki smo jih dobili malo pred tem od kapitana trgovske ladje.

– V Marseillu so nas mislili pričakati, potuhnjenici, sem slišal reči krmarja, ko sem se kakšna dva ali tri dni kasneje, oprezajoč za kakšnim zasneženim vrhom gora na obzorju, vrtel okoli njega.

– Raje poglej proti dalmatinskemu obrežju, je možak uganil moje strmenje, tudi tam še nimaš kdo ve česa videti, boš pa to zagotovo prišel

zelo, zelo blizu in v živo doživel orgijo narave, me je hotel prestrašiti; tako se mi je zdelo.

In res sem tam na severovzhodu zaznal tik nad vodno gladino valovito, koprenasto črto, ki se je zlagoma debelila. Mornarček je na krmarjev migljaj stekel nekam v notranjost trupa in se kmalu prikazal z admiralom.

– Res ne zna priti kaj prida s tistega konca, je rekel proti krmarju.

– Naj zavijem k bregu, admiral, je ta suho vprašal in morda že vedel za odgovor.

Oni pa je pomolčal, nobene ni odvrnil in se je umaknil tja, od koder je prišel.

– Seveda ne more sam odločiti, je bolj sam zase in tudi proti meni zinil gospod krmila, ki je ob tem mislil, da za klinček več vem, ker se smukam tam pri vrhu. Kaj pa sem – zanj in za druge – sploh lahko vedel, no, bi smel vedeti, če si ne bi pomagal s povezovanjem tudi na pol izrečenih besed, namigov, zanikanj in nenavadnega molka ob nekaterih priložnostih. Tako pa mi je bilo že povsem jasno, da bežimo – težko mi je šla ta sramotna beseda z jezika – pred sovražniki mojega gospodarja in kralja. Tako sem slišal tudi kasneje modrovati generale, da ni vsak beg nečasten, če je le v sklopu strategije, del vojske spustiš v beg, tako rekoč, z bokov pa čakaš pripraven trenutek – in hops, po zasledovalcih, vkleščiš jih in pomendraš. Tako se tudi dela. Toda mar je to naše rezanje valov – opazil sem, da so čedalje višji, da se v sunkih krepil severovzhodnik – prav proti prihajajočemu viharju del nekakšne strategije? Rad bi, da je tako, da se bo vse lepo izteklo in da poveljujoči že vedo, kako se bomo iz tega izvlekli. Toda globoko v sebi nisem gojil takšnega prepričanja; in za kaj takega sem imel trdne razloge – nismo smeli kjerkoli na obalo. Verjetno je bilo dogovorjeno, kje je poskrbljeno za varnost ljudi in premoženja na krovu, zato s takšno drznostjo ali brez izbire v divje srce orkana, orjaka, ki se je iz pritlikavca v daljavi čedalje bolj vzpenjal kvišku pod nebo, ki je iz očarljive modrine temnelo in počrnelo. Velikanove oblačne roke so se ponorelo zvijale po nebu ali po tistem, kar je še pred kratkim bilo nebo, zdaj so to postajale pravcate ordalije, kot namenjene nam vsem, mojemu gospodarju in kralju ter drugim, tisti neugodni čas na morju, za božjo sodbo.

Dogajalo se je pretresljivo hitro, udarni val se je dvignil visoko iz morja, kot bi izbruhnil vulkan pod njim, bog ve, ali ni res, in tudi bliskanje ter grmenje je bilo vulkansko, ne prej ne kasneje nisem doživel tako brez prekinitve žarečega, gorečega neba, ki se je vžgalo z vsemi zvezdami vred,

ki so komaj malo pred tem zažarele pri belem dnevu na potemnelem nebu.

Iz morskih globin je vrelo, kot bi spodaj nastajalo še eno morje in bi obema zmanjkovalo prostora, med stekanjem in mešanjem se je vsaka kapljica posebej rinila med ostale za svoj prostorček, ki ga ni bilo več razen v vesolju, kamor se je vzpenjal velikanski lijak besnečega vrtnčastega srka, v katerega je sesalo ptice, ribe in kdo ve od kod tudi pesek in mulj, z morsko travo, s spužvami, hobotnicami, ki jim je med vrtenjem trgalo lovke ...

Kar stal sem, otrpel, zaklet, dokler me ni močan sunek burje skoraj odpihnil čez ograjo, za katero sem se krčevito oprijemal, ko sem si drznil s premca ogledati rezanje valov, že močno razpenjenih, da se je iz njih dvigajoča se pršavica mešala z zrakom, ki ga je bilo iz trenutka v trenutek manj, vodnih kapljic pa čedalje več, dokler mi ni začelo zalivati pljuča. Pred očmi se mi je delala megla, ne vem, ali ni bila ta od viharnega razkrajanja naravnih elementov ali le od omotice, ki se me je lotevala. Izgubljal sem zavest in bolj odtaval, se plazil in prikotalil med vrvmi in krovno šaro do nekega pokrova, ki ga še niso zapahnili, morda do skrajnosti dopuščene trenutka, če bi se še kdo zatekel na varno ... Pod krovom. Kakšno varno mesto neki, kje pa je varno mesto na ladjici sredi pobesnelega morja?

Priletel sem iz teme v temo, ne da bi kaj videl, ne da bi čutil, še manj slišal kaj drugega razen grmečega, tulečega, zavijajočega, žvižgajočega, bobnečega, hrešččega zboru razbrzdanih (ne)naravnih sil, dobesečno tako; kar se je dogajalo ni bilo naravno, nadnaravnost se je stopnjevala iz minute v minuto, ožemalo mi je možgane, da nisem ničesar dojemal razen tega, da je nastopil sodni dan, in že sem čakal, da bom poklican za božjo sodbo.

Raztrgano in v nepovezanem zaporedju so mi sekale možgane besede iz Razodetja sv. Janeza:

*»Potem sem videl, in glej:
duri odprte na nebu, in prvi glas, ki sem ga slišal
kakor glas trombe govoriti z menoj, je dejal:
Stopi sem gor, in pokažem ti, kaj se ima zgoditi potem ...«*

Začutil sem silovit sunek, kot bi se ladja ali pa kar vsa zemlja prekopicnila, kar bi bilo vseeno, če bi to bil naš konec, premetavalo je stvari po notranjosti in nisem si mogel pomagati, če me je zadel zaboj, veslo ali

oplazila jadrovina, kaj pa vem, ali je lebdelo v zraku kot jaz sam, ničesar trdnega nisem več čutil pod seboj.

*»In angel, ki sem ga videl stoječega na morju in na zemlji,
vzdigne roko proti nebu in priseže pri njem,
ki živi na vekov veke,
ki je ustvaril nebo in kar je na njem,
in zemljo in kar je na njej,
in morje in kar je v njem:
Podaljšanja časa ne bo več,
temveč v dneh glasu sedmega angela, ko bo trobil,
se tudi dopolni skrivnost božja,
kakor je oznanil v blagovestju hlapcem svojim prerokom ...«*

– tako sem zmedeno molil s sv. Janezom, ki morda ni bila prava izbira, a si nisem mogel pomagati, ko pa mi je preostanek misli in spomina uhajal k svetniku, ki je zagotovo v bližini Boga Očeta in milostni priprošnjik za nas grešnike –

*»... zato pridejo v enem dnevu šibe njene, smrt in žalost in lakota,
in v ognju bo sežgana;
kajti močan je Gospod, Bog, ki jo je sodil.
In jokali bodo in žalovali zanjo kralji zemlje,
kateri so nečistovali z njo in prešerno živeli ...«*

V meni je butalo srce kakor bobneče grmenje, med katerim ni bilo mogoče razločiti, kateri je eden od stoterih gromov in kateri je eden od tisočernih odmevov: *kralji zemlje – kralji zemlje – kralji zemlje ...*

S kraljem smo se vračali iz Svete dežele, če sem spodobno rekel – vračali, morate to sprejeti blagohotno. Stvari so šle povsem drugače, kakor je bilo vseskozi zamišljeno, in kakor gre vse narobe tudi zdaj. (Slednje sem moral pomisliti, ko se je vsul name razmetani tovor in so škripali, ječali in pokali gredelj, rebra ter oplate lupinice v viharju, ki smo ji prej naduto rekli ladja.)

Začelo se je slovesno, s parado in zastavami, s trobentanjem po ulicah, posutih s cvetjem.

Je jadrnica – brez jader in krmila – nasedla?

Na neznanem nabrežju

Okoli Sredozemskega morja raste

obilo plemenitega plevela – rožmarina in njegov vonj je bilo prvo, česar sem se zavedel med prihajanjem k zavesti. In tistega dogajanja se spominjam še dandanes kar pogosto, ker mi prija kozarček ali dva rožmarinovega vina na dan, saj krepi telo pri slabostih in izčrpanosti, posebno ugodno pa deluje na starejše. Tega si kar sam pripravljam, postopek pa sem dobil pri nekem zdravilcu na Siciliji, ki je zahajal na dvor mojega gospoda in kralja. Saj ne gre za tajni recept, zato vam ga lahko izdam: vzamete vrč z ozkim vratom, napolnjen z belim vinom do vrha, da prihaja čim manj v stik z zrakom, ki ga skisa, in vanj za osem dni namočite dve, tri vejice svežega, če ni drugače tudi suhega rožmarina ter začepite. Namók je tako pripravljen, rožmarin pa naj kar ostane v njem. Tako vino pospešuje tek, imam ga raje kot čaj iz rožmarinovih listkov in cvetov, ta pa je zlasti dober proti kašlju, kar je zlasti v mojih letih neprijetna nadloga. Zaradi zdravja sem imel rad rožmarin na svinjini, ko sem jo še smel uživati, da mi je odpiral žolč, in tega sem se navzel po južni, sredozemski kuhinji. Ženske šele imajo veselje z rožmarinom za razna lepotila in osvežujoče vodice, poživljajoče kopeli in mazila za razbolele ude, pomaga jim pri slabi

čišči— a pri tem velja biti sila previden. To je *šacana* trava, če ga je preveč, zastruplja, lahko pride do notranjih krvavitev, in to vračarice dobro vedo, povzroči, da ženska splavi. Tega nisem slišal le na Siciliji, ampak tudi ko smo za več mesecev obtičali na Cipru, sprva zaradi viharnega vremena, ki ga ni hotelo biti konec, kasneje pa zaradi višjih ciljev, ki jih bom opisal v nadaljevanju, in so si posadke in vojaki krajšali čas po luških krčmah, se je zmerom našlo zraven tudi dovolj ženskega sveta, da so se poveselili; Ciprčani imajo res odlično vino. Nekega večera so se domislili, da bi se pošalili z mladim mornarjem, ki ga je bilo že toliko v hlačah, da se je rad na glas širokoustil s svojimi »dogodivščinami«. Pa so mu ženščine, ki so se smukale tam okoli, napolnile glavo, da je ena z njim zanosila, moški pa so ga silili k poroki, saj bi sicer imela vsa posadka sitnosti. Kdo ve, ali bo guverner dal zapleniti ladjo, da bo vse spravil v ječo, poleg tega na otoku velja plemenski običaj, da če ne gre zlepa, je na vrsti osveta, in ni izključeno, da »žrebec« konča v krvi. Take neumnosti so nakladali. Fant je bledel in postajal čedalje bolj zaskrbljen, kar je še podžigalo zarotniško družbo, ki se je komaj vzdrževala krohota. Ko je bilo tega že dovolj ali celo preveč, saj je že kazalo, da bo mladec ušpičil kaj neumnega, so mu podtaknili babše, češ da za dober denar lahko pomaga dekletu v takšnem stanju, njemu pa, da se reši iz škripcev. Takole vmes, kot nehote, se je približala še kakšna babura in pritrjevala na vse pretege, da je vse res, njej sicer ne, a da zanesljivo ve, da je drugim pomagala, le plačati je treba. In na koncu je poba odvezal mošnjo. Vse v taverni je pilo do svita ...

Kaj se mi dogaja?

Ležim na pesku in z roko otipavam razvit rožmarinov grm; poleg vonja sem vključil tudi otip, oči sem imel otekle in grlo raskavo, da sem komaj dihal, dišal sem umazano-morsko-slano, da bi me nobeno rožmarinovo olje ne odišavilo. Nekje na obali sem, dozdevalo se mi je, slišal tenko plivkanje vode v takšni tišini, da bi brez tega pomislil na oglušelost. Nič se ni zganilo, vesolju je vladal neskončni mir!

Kje sem?

Galebji krik.

– Kje so ostali? sem si končno upal, celo na glas, zastaviti žgoče vprašanje.

Med galebi je nastal v hipu preplah in nemir; in spet brezglasje.

– Levo roko sem res premikal, z desno je šlo veliko težje, nekje v ramenu se je zatikalo in pri tem bolelo, bolelo, vendar je le ubogala. Kaj pa noge, otopele in težke od mokrote ter soli, ki je prepojila obleko, z

nožnimi prsti sem pogrebel v pesek, in to je bilo dobro znamenje, čutil sem rezkost posameznih školjk, kamnov, naplavljenih vej ...

Mislil in kaj na telesu premikam, to pa še ni gibanje, ki je lastno zdravemu človeku, ležal sem od onemoglosti ali še česa drugega, kar pusti posledice; morda sem se utopil, sem se zgrozil, in pravkar se moja duša poslavlja od zemeljskega sveta in plava proti rajskim višavam, če sem tega vreden – mar nista prav tihota in vsesplošni mir, ki vladata v nebesih? Kaj sem grešnega počel, da bi mi bila zapahnjena Petrova vrata? sem si spraševal vest. Za spoved ni vselej dovolj časa, če pride poslednja ura nenapovedano, zato se je treba sproti pokoriti, da se ne nakopičijo slaba dela, pregrehe in kršitve božjih ter cerkvenih zapovedi.

Ne s prsti, bolj s spominom sem tipal po svojem telesu, z notranjimi čutili: *Je še pri meni? Je nedotaknjeno?* se je razraščalo vprašanje do neba.

In sem se prepričal, da je res pri meni, na mojem telesu, da me je *to* rešilo zanesljive pogube; bil sem že utopljen, a me je prav *to* dvignilo na površino! Pred vkrcanjem sem si dal izdelati poseben naprsni pas, da bi *sveto dragocenost* obvaroval pred poškodbami in jo skrnil pred tatovi. Bi me že morali povsem onemogočiti ali ubiti, da bi prišli do nje. Zelo sem si prizadeval in veliko tvegaj zanj; tudi poceni ni bila. Rihard me je podpiral z denarjem in s svojim vplivom pri mogočniku, ki je skoraj edini smel in mogel tam doli ukazovati. *Obema sem neskončno hvaležen.* Če sem povsem odkrit, je bil *to* moj poglobitni namen, da sem se udeležil nevarnega in napornega pohoda.

Če bi se zgodilo najhujše in bi me po božji volji pogoltnile vode Jadranskega morja, bi s pasom in njegovo sveto vsebino prišel naravnost v nebesa.

*

Od daleč, morda iz drugega konca vesolja, je priplaval galebji vrišč; to je bilo za mojo zavest kakor oljčna vejica, ki jo je golob prinesel Noetu ob vesoljnem potopu. Znamenje rešitve ...

*»Počaka torej še drugih sedem dni,
in zopet izpusti goloba iz ladje.
In prileti k njemu golob ob času večernem,
in glej, mladi oljkov list v kljunu njegovem;
in spozna Noe, da je zemlja vodovja prosta.
In počaka še drugih sedem dni in izpusti goloba,
a ni se več vrnil k njemu.«*

Z umazanimi rokami si nisem upal do oči, potrzal sem z obočesnimi mišicami, kakšen napor, da bi sprostil nabrekle veke. Morda mi bo počasi uspelo ...

A kar me je povsem spravilo s tira, nisem se mogel znebiti občutka divjega pozibavanja, potapljanja-izplavanja-potapljanja-izplavanja, neurejenega guganja, ki ga je občutilo tudi mišičje, dasi se pri tem ni krčilo ali sproščalo, celo mlahavo je bilo, le v glavi se je vse dogajalo – tako nekako, kakor nesrečnika še vedno srbi amputirana noga – in tega ni hotelo biti konec.

So me govtajoči valovi za vselej zaznamovali in bom tudi hodil kakor na pozibavajoči ladji, vsaj meni se je tako zdelo, čeprav drugi tega ne bodo opazili ali mi vsaj ne bodo hoteli nič reči na ta račun?

Vodovje je uplahnilo, potop je bil mimo, kaj je ostalo razen mene na tem svetu?! Zakaj je Najvišji poslal to kazen nad nas? Smo se res izneverili božji besedi in zanemarili svete cilje našega poslanstva v Sveto deželo?

Drznil sem si postaviti na eno stran tehtnice moj delež pri tej nesreči, v drugo skodelico pa dejanja mogočnikov, ki nam vladajo in katerih zapovedi ter zakone moramo spoštovati in izvajati, saj za to pa imajo moč in papežev blagoslov, da izvajajo posvetni del božje volje na Zemlji. Kaj se primeri kršiteljem in prestopnikom? Po kratkem postopku jih dajo kraljevi namestniki v trančo, če niso vredni kar ječe, in tudi ob glavo jih lahko spravijo, zlasti v tistih primerih, ko se izkažejo namere za punt ali hujskanje proti kralju in cerkvi.

Če gospod ukaže, kako naj njegov služabnik tega ne izvrši? Kaj mu daje tako možnost in opravičilo? Ne more in ne sme se izogniti izpolnitvi ukaza, saj bi sicer nastala zmeda, kaos, vesplošen nered, ko je do konca sveta le še korak. Vsaka nesreča se začne z grehom in s kršitvijo božjih in posvetnih zakonov, tako kot se je ljudstvo izneverilo med Mojzesovim bivanjem na gori:

»In ko je videlo ljudstvo, da se Mojzes obotavlja priti z gore, se zbere množica k Aronu in ga ogovori: Vstani, naredi nam bogove, ki naj gredo pred nami; zakaj tistemu možu Mojzesu, ki nas je odpeljal iz dežele Egiptovske, ne vemo, kaj se mu je prigodilo ... in napravi zlato tele: To je bog tvoj, o Izrael, ki te je pripeljal iz dežele Egiptovske ... Tedaj veli Gospod Mojzesu: Pojdi, stopi dol! Zakaj tvoje ljudstvo, ki si ga pripeljal iz dežele Egiptovske, se je skazilo. Hitro so zašli s pota, ki sem jim ga zaukazal ... trdovratno ljudstvo je; sedaj torej me pusti, da se vname srd moj zoper nje in jih pokončam; tebe pa storim za velik narod ... Mojzes se obrne in stopi dol z gore, držeč dve

plošči pričevanja v rokah svojih ... na njih pa delo božje in pisava božja ... In Mojzes je videl, da je ljudstvo razuzdano, kajti Aron ga je spravil v razuzdanost ... in Mojzes zaukaže sinovom Levijevim: Pripašite vsak svoj meč in pojdite od vrat do vrat v taboru, in naj ubije vsak brata svojega in prijatelja svojega in soseda svojega ... in padlo je tisti dan blizu tri tisoč mož. In Mojzes reče: Posvetite se danes Gospodu, vsak proti sinu in bratu svojemu, da dobite blagoslov nase ... In Gospod reče Mojzesu: Kdorkoli je grešil zoper mene, njega izbrišem iz knjige svoje; angel moj pojde pred teboj ...»

Tako so se mi vozlake misli, ko sem vrtal po povodih za kazni, ki se je z neba zgrnila nadme in nad vse ostale. Se je res začelo šele z zapletmi in nestrpnostjo pred odhodom v Sveto deželo, da jo iztrgamo iz rok nevernikov? To je moral biti brez sence dvoma le Bogu vščen podvig! Toda pred tem, med tem in po tem se je zgodilo marsikaj, kar se ni skladalo s tem vzvišenim smotrom.

Zakaj smo sploh zapluli v Jadransko morje, če smo bili pred tem usmerjeni mimo Sicilije, kjer je imel moj gospod svoje načrte še iz preteklosti, proti Marseillu? Je bil v tem božji prst? Morda pa le človeška nepremišljena zavedenost ali zgrešena preračunljivost, ki je koreninila v nepotrebnih in celo banalnih zapletih, te moram na kratko opisati, če naj razumemo njihove nesrečne nastavke.

Kot mi je bilo znano iz različnih virov, se je nemški kralj in cesar Friderik I., ki so mu rekli tudi Barbarossa, po mnogih kampanjah po Italiji, ker ga je skominalo po slavi in plenu ter da bi si podredil bogata lombardska mesta, drznil celo nad papeža, dokler ga niso pri Legnanu z združenimi močmi le potolkli in se je moral spokoriti ter prikloniti vrhovnemu poglavarju svete katoliške cerkve in božjemu namestniku na Zemlji. V pokoro mu je bilo naloženo, da prevzame vodstvo tretjega pohoda vojske pod znamenjem svetega križa v Palestino in da iztrga grob našega zveličarja iz rok nevernikov. Na pohodu proti Jutrovemu so se mu sproti pridruževale čete vojaških poveljnikov, a tudi trume najrazličnejših ljudi, celo dvomljive sorte, ki mnogokrat niso imeli s svetim ciljem nikakršnega plemenitega namena; to je poveljnike prisililo, da so večkrat v opozorilo drugim podobnim ptičkom kakega nepridiprava kar ob poti potegnili na primerno vejo. S takšno ogromno in raznoliko vojsko je šel Rdečebredec čez kraje, ki leže na zgornjem koncu Jadranskega morja, vzdolž Save do Donave in od tam proti jugu po dolini Morave, kjer je prišel do velikega in starega mesta Niš, *Naissus*, ob reki Nišavi, pritoku Morave, kjer se je rodil slavni rimski cesar Konstantin Veliki.

Tam je bil gost Štefana Nemanje, kralja Raške, slovanskega rodu, kot so slovanska plemena na vsej tej dolgi poti od Alp do Grčije. Veliko kasneje sem zvedel, da se je ta kralj odpovedal prestolu v korist svojemu sinu in se kot menih pridružil svojemu najmlajšemu sinu Savu na Sveti gori v Grčiji, kjer je ustanovil samostan Hilandar prav v času našega bojevanja v Palestini. Temu nesrečnežu, rdečcebrademu Frideriku, ni bil namenjen junaški konec. Gnal je svoje čete skozi Malo Azijo proti Palestini in manevriral tam okoli, da ga je zaneslo tudi v južno Armenijo, ki pa je krščanska dežela, kjer si je obetal okrepitev v moštvu, konjih, opremi ter ne nazadnje oskrbe z živežem. Po vseh spopadih in drugih naporih se je prileglo tudi nekaj počitka in razvedrila. Tam ga je zateklo poletje s hudo vročino, ki zna zavladati poleg ostrih zim. Zamikala ga je osvežujoča kopel v bližnji reki Saleh (ali kakor se ji že reče) v kateri je utonil v vrtincu. O tem je med moštvom krožilo kar nekaj natolcevanj, od katerih se mi zdi še najbolj neverjetno, da mu pri tem nekdo ni hotel pomagati ali mu je celo »pomagal« ... Resnica je, da so tudi tistega dne kar bogato jedli in izdatno zalivali slastne grizljaje, tamkajšnje vino je pravi nebeški dar in legende govore, da izvira najstarejša trta prav iz tistih krajev, če pomislimo na sramoto, ki se je zgodila Noetu, ki je zasadil vinograd, iz pridelka naredil vino ter se opil. V omami se je v šotoru razgalil, najmlajši njegov sin Ham pa je videl očetovo nagoto in to povedal bratoma, ki sta ritenski, obzirno s plaščem pokrila očeta. Ko se je Noetu zbistrilo, je preklel Hama, rekoč: *Hlapcev hlapec bodi bratom svojim* (nikoli mi ni bilo jasno, čemu tako huda kazen in kaj je bil revež pri tem kriv, če se je stari napil). In še, da ne pozabimo, Noe je s svojo *arko* po vesoljnem potopu pristal prav na tamkajšnji gori Ararat. No, Cesar Friderik ni bil le od vina vroče krvi, v primerni družbici, ki bi mu jo pomagala ohladiti, se je odpravil na rečni breg, kjer se je obenem nudilo primerno zavetje pred ne ravno številnimi očmi. Dekle je zelo pretreseno kasneje reklo, da je kar uplahnil ob njej ... Zdravniki so ga večkrat posvarili, naj bo zmeren v vseh tistih stvareh, ki dvigajo krvni tlak in zgoščajo kri, a kaj ko se je sladkostim težko odreči! Sicer pa, mar cesarji ne morejo utoniti? Pa še kako, nekateri utonejo tudi v pozabo!

Med velikaši, ki so šli s cesarjem Friderikom v Palestino, je bil tudi avstrijski knez Leopold, s katerim se je zapletel naš kralj Rihard, ki smo mu pravili tudi Levjesrčni; prav ta »srčnost« pa mu je bila tudi v škodo, če ji ni našel mere ali jo je kazal po nepotrebnem; naj mi bo dovoljena drznost to reči, saj sem mu želel le dobro. Ko so Leopoldovi intendanti

pohiteli, da bi pred prihodom njegove vojske zagotovili prenočišča in kar je potrebno za vojaški tabor, in je Leopold s spremstvom prijahal pred zgradbo, za katero mu je bilo zagotovljeno, da so jo priskrbeli zanj, je tam že našel častnika našega kralja Riharda, ki je knezu zabrusil, češ ta prostor je že zaseden in naj si poišče stanovanje kje drugje. Lahko si mislite, da je knez to sprejel ne le kot hudo žalitev, namreč bi se moral nastaniti v precej manj ugledni in udobni hiši, kakor se zanj spodobi. Obe strani sta vztrajali pri svojem in si skorajda (?) z orožjem izborili posamezne prostore, to pa vsekakor ni moglo dolgo trajati med nenehnimi prepiri, obreganji in nagajanji. Še več, žalitve so bile na dnevnem redu. Ali se je našemu kralju Rihardu pritožil sam knez ali mu je prišla ta šlamastika na uho kar tako, dejstvo je njegov ukaz, da Leopolda naženejo, snamejo njegovo zastavo izpred stanovanja in jo vržejo v greznico. To nezaslišano dejanje so podkrepili in spremenili v pravcati škandal vojaki, ki so kneza grobo zasmehovali in ga na različne načine zasramovali. Eden od njih si je celo dovolil ponuditi, da mu jo potegne iz govna, če si jo bo lastnoročno opral ... Pritožbe pri *Coeur de lion* seveda niso nič zalegle, zavrnil jih je s trditvijo o čisti Leopoldovi izmišljotini, da je bilo pred zavzetjem mesta Akre dogovorjeno, kako en kvart pripada Leopoldu, še manj pa določeno, kateri (v enih prebivajo premožnejši, z lepimi hišami in palačami, tam je vsega na pretek).

Leopoldovi pribočniki, generali in drugo osebje pa so trdili še več kot to. Da imajo največ zaslug za zavzetje mesta ter so širili take zgodbe, ki jim še otrok ne bi verjel, vendar so bili pri tem tako uspešni, da sem še veliko kasneje poslušal po krčmah v Franciji in Angliji, od kod njegov grb. Knez Leopold naj bi bil namreč tako neverjetno pogumen in dober v orožju, da je prav v bitkah za Akro lastnoročno s svojim mečem potolkel tolikšno število sovražnikov in prelil toliko njihove krvi, da je bil rdeč od glave do peta, kar je še posebej izstopalo na njegovi beli obleki, ki je bila po strašnem boju povsem rdeča. Ko si je odpasal meč, je edinole pod pasom ostala bela črta brez krvi, kar ga je napeljalo na odločitev, da si je zase in za vse kasnejše avstrijske kneze izbral grb z rdečim poljem in belim trakom na sredini. Jaz, ki sem bil tam s svojim kraljem, pa smem reči, da le ni bilo povsem tako; morda sploh ni bilo tako, saj je to pretiravanje v prvi vrsti rabilo njegovi vojski, da bi upravičila nagrabiti čim več plena, od tod tudi spor za »kvartir« in odvratni dogodki z zastavo ...

Da si bralec ne bi mislil, da je bil moj gospodar in kraj Anglije, Normandije itd. lakomen bogastva. Pričam lahko, da je bil njegov

prvenstveni in neomadeževani smoter osvoboditi Sveto deželo. Toda to ne gre brez denarja za orožje in vso potrebno opremo, za plače generalov, vojaštva, prateža in za druge stroške na dolgi poti proti Jeruzalemu, da bi strl nevernega in nevarnega Saladina, ki je imel v oblasti Kristusov grob; v trenutkih svete zamaknjenosti si je celo zamišljal svoje novo kraljestvo prav na božjem grobu. In tako je globoko segel v blagajno, ki jo podedoval po očetu, pa še ni bilo dovolj, zapovrh je začel prodajati svoja posestva, pravice, naslove, urade, sodišča, škofije – skratka vse, kar je vrglo kaj denarja. Ko se je tako pripravil, je krenil po kopnem in z ladjevjem nad sto plovil in osem tisoč možmi čez Sicilijo proti Orientu.

Sicilija pa ga je dočakala sovražno, takoj bom povedal, zakaj, in kaj mu je preostalo drugega, če je hotel dopolniti zaloge ter urediti plovila, kot da je na koncu v naskoku zavzel Messino. Človek ne bi verjel, kako zapletene so lahko stvari in jih je pogosto mogoče razrešiti zgolj s silo. Namreč, pred tem je umrl sicilski kralj Viljem II. in prestola se je polastil spletkarski ter verolomni Tancredi iz Lecce, to pa mu ni bilo dovolj, sramotno je ravnal z Viljemovo vdovo Ivano, ki je bila sestra našega kralja Riharda, jo zaprl pod močno stražo, ji odvzel vse pravice in ji celo zasegel doto! Kaj bi pričakovali drugega od ljubečega brata kakor to, kar je storil *Cuor di Leone*, da je pritisnil na Tancredija, ki je sicer vse obljubil, a je Ivani vrnil le polovico dote, zato mu je v zameno Rihard zasedel grad Bagnara Calabra, kjer je prezimil in še dobil od Tancredija odkupnino. A se je medtem dogajalo še marsikaj, kar bi smeli označiti za prijetno, čeprav je nad nami božja previdnost, ki na koncu pomeša človekove račune.

Moj kralj je bil že nekaj časa (bolj od daleč!) zaročen s sestro mladega francoskega kralja Filipa II. Augustusa, s katerim sta se kanila lotiti vsakršnih velikih podvigov. Prav na Siciliji pa se je *Lion-hearted* na novo »zaljubil« (za pogojnost tega izraza, verjemite mi, lahko verodostojno pričam), preklical dotlej obljubljeni poroko in razglasil zaroko z Berengario Navarsko, to pa je razsrdilo Filipa, da mu je obljubil maščevanje, čeprav ta zaplet ni vzel s čustvene plati, marveč veliko bolj resno, saj sta bila z Rihardom *stara sozarotnika*, kar bi lahko v določenih okoliščinah postalo nadvse neprijetno in nevarno. Kadar pride do nezvestobe v ljubezni je že mogoče najti takšno ali drugačno opravičilo in skoraj vedno čas zaceli rane, toda prelom pogodbe med zarotniki vedno pušča za seboj »rep«, ki lahko uničujoče zamahne kot pri zmaju še celo tik pred poginom. Rihard je bil tretji sin Henrika II. in Eleonore Akvitanske ter že z enajstimi leti kronan v Poitiersu za vojvodo Akvitanije, materine dediščine. Neprijetno

je povedati, a tega ne morem zamolčati, da se je mladi vojvoda, ki je bil po telesu pravcati hrust in zgodaj dozorel tudi v političnih zadevah, skupaj z brati dvignil zoper očeta, kar ne kaže na sinovsko spoštovanje, a je očitno v krvi Henrikovih potomcev. Se je pa zadeva končala z Rihardovo pokoritvijo in Henrik mu je odpustil, čeprav so se spori nadaljevali. Zgodnja smrt enega od bratov je odprla Rihardu pot do prestola Anglije, Normandije in Anjoua, pri čemer pa je bila očetova želja, da bi najmlajšemu dodelili Akvitanijo, ki jo je Rihard imel od *otroških* dni za svojo, in se je spet uprl, povezan prav s tem Filipom II., ter se vztrajno spopadal z očetom do njegove smrti. Tako globoka in brezobzirna je bila ta reč s kraljem Filipom, pri čemer je zaroka s sestro predstavljala še dodatno poroštvo zavezništvu. Naenkrat pa, glej, Rihard na vse to pozabi, kar je mogoče razumeti kot znamenje napovedujočih se sprememb v meddržavnih odnosih; to je treba razumeti, seveda, veliko bolj osebno: *Rihard versus Filip*. Tako je za Riharda postala Francija prepovedana dežela ...

Saj res, celo zaradi tega zdajle ležim v pesku nekje na obali Jadranskega morja. Ta vselej znova prebadajoča, žgoča misel!

Filip je pripravljal našemu kralju past v Marseillu ali kje drugje v zahodnem Sredozemlju; ogleduhi so se (menda?) dokopali do te vesti in spotoma nas je prestregel trijamborni bark, da smo lahko pravočasno zajadrili v Jadran; o, da ne bi! Še vedno na pol utopljen, onemogel, skoraj slep ležim nekje, še sanjalo se mi ni, kje bi to lahko bilo, ne da bi vedel, kaj je doletelo ostale in kakšna bo moja usoda.

In kralj, kaj je s kraljem Rihardom?

Med to vračanje v preteklost sodi v niz dogodkov tudi doživetje na Cipru z novimi izkušnjami in preizkušnjami ali pa priložnostmi, kakor se nikoli ne ve ... Med plovbo proti vzhodu je ladjevje doživelo hudo uro, nekaj sem o tem že omenil, bilo je tam okoli Cipra, ko je ena od ladij našega kralja nasedla in se potopila, rešil se je le del posadke, toda tisti del otoka je obvladovala gusarska tolpa, ki je može zasušnjila; obetali so si dober izkupiček na kakšnem arabskem ali afriškem trgu sužnjev; če so jih res zajeli. Med moštvom se je govorilo, da so se možje sami pridružili piratom, saj se jim je obetal med njihovimi nečastnimi podvigi boljši izkupiček ob skoraj enakem tveganju kot v kraljevi vojski, kjer si je bilo treba večji del zaslužka priboriti iz vojnega plena, če si ostal živ, in še na tisto si moral paziti z budnim očesom, da ti ni kdo od sobojevnikov kaj izmaknil. Med pirati je bilo vsaj jasno, kdo je kdo, čeprav je veljalo, da med njimi samimi obstaja strog red tudi glede premoženja, saj bi sicer kaj

hitro postali neučinkoviti in sami plen zasledovalcev; kršitelja pravil take črne bratovščine so takoj vrgli ribam za hrano. Niso bili redki kapitani, ki so menjavali (tudi črno) zastavo po potrebi in priložnostih, tako da je bila zabrisana jasna ločnica med početjem na obeh straneh zakona, česar v takšnih razmerah ni bilo mogoče vselej ne dognati ne razmejiti, ko so se spopadali bivši zavezniki in se skupaj bojevali dovčerajšnji sovražniki. Pri vsem pa se praviloma ni vedelo, kdo je komu vzel, prevzel in spet odvzel vojni plen, odkupnino, pobrežnino (*ripaticum*) ali kaj podobnega.

Tako ali drugače to ni bilo po volji in načrtih mojega kralja, pri čemer se je ravnal tudi po papeževih bulah in kanonih svete katoliške cerkve, ki je prepovedovala zaslužnjevati kristjane, Arabci pa se niso ozirali na to, čeprav je bilo tudi v katoliških vrsta, veliko takih, ki jih je pohlep gnal v trgovino s sužnji, in med temi so prednjačile Benetke, z Vzhoda pa so sužnje v velikih množicah dobavljali predvsem Judje.

Na temelju tega je naš kralj ukazal zavzeti Ciper, da bi že na poti v Sveto deželo razširil krščanska načela. Ciper je velik, a gorat otok s častitljivo zgodovino in pisanim prebivalstvom, ki se je nanj stoletja naseljevalo z vseh vetrov, kakor so ga osvajali Asirci, Egipčani, Perzijci, Arabci in kdo ve še kdo pred njimi in v vmesnih obdobjih. Mikalo jih je rudno bogastvo, a tudi milo sredozemsko podnebje, ki omogoča bogate letine. Naš gospod je nedvomno imel pred očmi odgnati neverne Arabce, in zakaj ne bi tega naredil, če se je ponudila priložnost, da to spotoma opravi ter zasede otok in vzpostavi svojo oblast – Ciprsko kraljevino, ki je sodila kakor dragulj v krono ob svečanostih, ki so sledile. Kralj Rihard Levjesrčni je v Limassolu vzel zaročenko Berengario Navarsko za ženo! To nam je vsem za nekaj časa popestrilo življenje, pred odhodom proti svetemu mestu Jeruzalemu, ki ga je imel v krempljih Saladin, in nam obenem dalo dodatnih moči, da se pripravimo na nevarnosti pričakovanih spopadov.

Sanjske skušnjave

Ni pa bilo tako srečno in veselo v kraljevih spalnicah. To lahko danes, po mnogih letih povem povsem odkrito, ker ne bo zaradi tega nihče na škodi, a se je to védenje medtem tako razpaslo, da za večino ni nikakršna novost. Že kot otroku so mi rekli, da imam mil obrazek in nežno telo, sestre so se igrale z menoj tako, da so me oblačile v svoja krilca, in to mi ni bilo prav nič zoprno, sproščeno sem se zabaval v dekliški družini. To se je neprisiljeno in naravno nadaljevalo z mojim odraščanjem, bil sem najraje v ženski družbi, kjer sem se počutil kot med sebi enakimi. Sčasoma, mislim, da kmalu po desetem letu, sem tu pa tam ujel kakšno namigovanje na to mojo čud, česar pa nisem razumel in sem to sprejemal kot eno od mnogih informacij o življenju in svetu, ki preplavljajo odraščajočega otroka, a jih še ne zna sistematično razporediti. Tega mi ni treba na široko razlagati, da mi je ženska družba še danes všeč, a v njej ne najdem nikakršnega vzburljenja, kakršno se običajno pripisuje in opeva v odnosih med moškim in žensko. Če povem povsem odkrito, povsem me prevzame moška moč, energija telesa v boju in fizičnem naporu, sila mišic, kakršno vidimo na krasnih antičnih kipih atletov, poganskih božanstev (zaradi tega pregrešnega občudovanja sem se že velikokrat spovedal, a nisem bil pri spovedniku nikoli deležen kakšne

posebne graje, kar me je spočetka presenečalo, a sem se z leti navadil!), in prav takšnim mojim predstavam ustreza moj gospod in kralj. Rihard je pravcati predstavnik rodu anžuvinske dinastije, je vročekrven, nekateri pravijo temu slabšalno: neodgovornost; z izredno energijo – jezikajo: posedovalen in trdosrčno krut; vendar je najsposobnejši v družini, vojak od glave do peta, spreten politik, in kar me pri njem najbolj prevzame – ima izjemno sposobnost vzpodbuditi zvestobo. Tudi mene je pritegnil v svoj krog, kjer sem ostal stanoviten dolga leta v vsakršnih okoliščinah, ko mi je izkazoval svojo naklonjenost in več kot prijateljska čustva, kar sem mu vračal v polni meri.

Kot je bil neustrašen v boju in je strogo sodil; velikokrat sam pri sebi nisem mogel opravičiti njegovega neomajnega odločanja o življenju in smrti podanikov in nasprotnikov.

Saj je Bog zaukazal: Ne potegni z množico, da bi delal zlo ... Nedolžnega in pravičnega ne ubijaj ...

Kdo je nedolžen?

Nihče?

Vsi se rodimo z izvirnim neizbrisnim grehom, ki sta nam ga nakopala pra-pra-starša s svojo pregrešno neposlušnostjo in usodno rado-vsevednostjo, ko si nista pomišljala ubrati sadu z drevesa spoznanja, pa sta bila na vekov veke izgnana iz raja:

»Zasadi pa Gospod Bog vrt v Edenu proti jutru in postavi vanj človeka, ki ga je bil upodobil.

In stori Bog, da je pognalo iz tiste zemlje vsaktero drevje, prijetno očesu in dobro za jed, tudi drevo življenja sredi vrta in drevo spoznanja dobrega in hudega ...

Gospod Bog zapove človeku, rekoč: Od vsega drevja s tega vrta prosto jej; a od drevesa spoznanja dobrega in hudega, od tega ne jej: zakaj tisti dan, ko boš jedel z njega, gotovo zapadeš smrti ...

Reče Gospod Bog: Ni dobro biti človeku samemu; naredim mu pomoč njegove vrste ... Gospod Bog ustvari iz tistega rebra, ki ga je vzel Adamu, ženo, in jo privede k Adamu ... Bila sta oba naga, Adam in žena njegova, a ni ju bilo sram ...

Kača pa reče ženi: Nikakor ne bosta umrla. Bog namreč ve, da tisti dan, ko bosta jedla od tega drevesa spoznanja, se vama odpro oči, in bosta kakor Bog ter spoznala dobro in hudo ...«

Stremuštvu in predrznost sta pahnila človeka v solzno dolino.

A še, čemu hodimo k spovedi, če ne zaradi tega, ker nenehno grešimo v mislih in dejanjih, vse naše življenje je neuspešno spopadanje z grehom, celo največje svetnike je satan zapeljal v grešnost, le da je njim bila dana milost in razsvetlitev za sveta dejanja, ki jih vesoljna rimskokatoliška cerkev zna ceniti in dajati za zgled smrtnikom.

In kdo je pravičnik med krivičniki?

Če je pravičnost ravnanje v skladu z določenimi priznanimi načeli, v skladu z resnico, dejstvi, spoštovanje dane besede, obstaja tudi pravična kazen, kakor sta je bila deležna Adam in Eva z izgonom iz raja. Vsaka želja po pravičnosti še ni zagotovilo, da je res to, za kar se dozdeva ali kaže; iz pravičniškega ravnanja se rojevajo tudi najhujši zločini, če ne izhaja iz prave vere in božje previdnosti. Tisti neverni Saladin, nad katerega smo se odpravili, po svoje pojmuje pravičnost, ki je nedvomno zgrešena brez razsvetljenja svetega evangelija. Tako se mi zdi, da je ravnanje mojega gospodarja in kralja povsem skladno z božjo zapovedjo, pa čeprav njegova surovost presega pričakovano kazen.

A to je le ena plat njegove nravi; kako zna biti Rihard čuteč in globoko liričen, se je mogoče prepričati iz njegovih občutenih pesmi, ki mu jih zavidajo mnogi trubadurji; med kroženjem po dvorcih in gradovih široma po Evropi so razglašali slavo o njem ter ga slavili kot prvaka med pevci.

*Véčne so moje muke,
zame ne bo veselja:
ladjevje sredi luke
dviga svoja sidra.
Mladeničev vojska
pluje proti jutru,
meni sredi dvorca
solze lijó po licu.*

*Ljubljeni moj junak
v nevarnost se podaja,
tolaži me z obeti,
da ne bom dolgo sama.
Ponoči in podnevi
Zdihujem, kdaj se vrne,
ne vem več, kje sem,
tu, pri njem, ali na nebu.*

*O Bog sveti, ljubeči, sin,
spočet od blažene Device,
varuj mi zlato moje,
v nevarnost se podaja.
Najvišji, vsemogočni,
vse trepeta pred tabo,
jaz bednica prosim,
predajam ti ga v varstvo.*

*Ko dvigne znamenje križa,
sprejmi to kot predanost;
ljubezni najine plamen
blagoslovi, da ne ugasne,
in razplamti se do vrnitve.
Zanjo me je bič sramote
oplazil in tuje zlobe,
vseeno, da le se ljubi vrne.*

*Brodovje za obzorjem
zgineva, pol življenja
mojega se tako izteka.
Stvarnik, Oče ljubi,
vodi jih v pristan varni,
v imenu trpečega sina,
ki je v mukah končal na križu.*

*A k tebi kličem, dragi,
ki veš za moje prekletstvo,
da ni je vmes ovire
za pesem to izpeto.
Jo prišepetava mora
v temi in ob sončnem
dnevu: v deželi onkraj morja
se življenje mi izteka.*

Tak mi je segal do srca, da sem svojega kralja še bolj spoštoval in ljubil; in on je to vedel ter mi je naklonjenost vračal. Našel je način, da sva kje ostala sama ter si v tihoti napila iz čaše globoke naklonjenosti dveh duš,

ko ju ne ločuje ne stan ne rod ne druge postave, obstajajo le tiste vezi, ki jih dedujemo s krvjo in nad katerimi ni drugega sodnika kakor le Bog in naša vest, položena in razgaljena pred *Njegovimi* nogami ob poslednji sodbi.

In spovedoval sem se, vselej globoko in iskreno!

To sem moral izpovedati, ker se ne čutim krivega za tisto, kar se je (ali ni) dogajalo med kraljem in mlado kraljico Berengarijo, ki mi je kmalu dala vedeti, kaj si misli o meni, čeprav si kaj več kot to spočetka ni dovoljevala, jaz pa sem upal, da ne bodo nikoli nastopile okoliščine, ki bi ji dale toliko oblasti in moči, da bi se njena prizadetost in prikrajšanost znesla nad menoj.

Ženska se mi je v resnici smilila, ko je iskala priložnosti, da bi privabila k sebi moža. Zdi se mi, da bo res, kar se je šušljalo med dvorjani, da si je omislila vrača, uročevalca, kar je pregrešno in v nasprotju z učenjem Cerkve, toda pred tem se je zatekla k svojemu spovedniku v upanju, da bo ta kaj dosegel, a jo je zgolj tolažil in pozival k trdnosti, upajoč na kraljevo milost, ki pa je ni hotelo biti. Želela si je otroke, kar je povsem naravno za zdravo in godno žensko, tudi Cerkev utemeljuje sveti zakon na potomstvu, zato ni bilo njeno prizadevno vztrajanje nič v opreki z njeno globoko vero, le proti naravi, kakršna je pač bila v kraljevi moškosti, se ni dalo storiti nič. Tako so menili drugi, ne pa ona sama, ki še ni obupala in je prisluhnila različnim nasvetom ter namigom, da bi se na neki način le dalo pripomoči kralju, ki mu glede na stasitost in prekipevajočo življenjsko silo ne bi nihče pripisoval težav, ki so spravljale njegovo zakonito ženo v obup.

Morda so koreninila njegova nagnjenja že v zgodnji mladosti, saj ni bil deležen le stanu primerne in bodoči kraljevski vlogi stroge vzgoje, ki ni dopuščala prav veliko, če sploh kaj, otroške sproščenosti ter neposrednega izražanja čustev, ki jih je zlahka mogoče razumeti ali tolmačiti kot znak šibke volje in negotove odločnosti, marveč je pustila tudi mati močne sledi na njegovi duši: Eleanor April – Queen of Aquitaine. Že njeno dvojno ime ima zlovešč pomen; drugo naj bi izhajalo iz latinskega Aprilis, vendar pa vse govori v prid etruščanske oblike Apru za Afrodito, starogrško boginjo ljubezni in lepote, ki so jo Latinci enačili z Venero, to pa se še okrepi v kombinaciji z Eleanor, obliko imena Helena ali po drugih izpeljavah *el'enuar*, kar bi se dalo slišati kot: ona je črna, temna sila (po čemer je bila razvpita). Za Heleno pa se ve, da je ime obskurnega izvora predgrške boginje zelí ali po ljudskem verovanju *helen*, ogenj svetega Elije; vsekakor Helena, ki je bila vzrok tolikega gorja v trojanski vojni. Ta ženska iz

Akvitanije je postala žena Luisa VII. Francoskega z vzdevkom »Mladi«, okronan je bil pri šestnajstih letih, če ne še mlajši, se od njega ločila in nato vzela Henrika II. Angleškega z vzdevkom »Curtmantle«, kar bi se lahko reklo »kratkohlačnik« (če ne bi zvenelo preveč posmehljivo), anžujca, prvega Plantageneta. Res si ga je sama izbrala, lepa, sposobna, močna in ne nazadnje bogata, je igrala umazano, nizkotno in brezobzirno – doba ni bila naklonjena cagavim! Poleg vsega je izhajala iz akvitanse rodbine, ki si glede oblasti ni nikoli delala utvar, da je sama po sebi razumljiva, ampak jo je treba krepko držati v rokah, ne da bi izbirali sredstva. Kot je odpravila Luisa Mladega, tako je šel tudi njen drugi zakon po vodi, in ni se pomišljala iti nad drugega moža z orožjem. To jo je veljalo petnajst let ječe! Na beli dan je prišla šele po Henrikovi smrti ter ga je preživela za pet let ter sedemindesetletna kot regentinja, da je le njen sin Rihard zasedel prestol. Akvitanija, stara Guyenne, dežela med reko Garono in Pireneji, je bila njena dediščina, nikamor ni prišla praznih rok, to ji je dajalo samozavest, ki se je še stopnjevala ob ponosu na slavno preteklost, iz časov dolgo pred vdorom Rimljanov.

Njena prekipevajoča energija, drznost in neubranljiv vpliv ter sugestiven zgled so lebdeli nad *Rihardom - vladarjem* kot zvezda vodnica, v njegovi notranjosti pa se je od rosnih let plast za plastjo naslojeval ambivalenten odnos do žensk; občudoval in opeval je njihovo lepoto, a se je v vsem drugem odvrčal od njih. Niso mu bile odvratne, celo nasprotno, privlačevale so ga, toda ne kot bitja nasprotnega spola, temveč kot rivali ali poslovni partnerji. Takemu namenu so rabile tudi zaroke ali poroke ...

Sam sem vedel, da kralj nima nikakršnih telesnih hib in da pri njem vsi telesni organi delujejo povsem enako kakor pri moških nasploh, le da se je pri tem po vsej priliki izogibal žensk. Tisti coprnik, ki se je začel vrteti okoli kraljice, je slovel kot zelo učen mož, svoje obsežno znanje je pridobil na nedovoljene načine, to ga je povezovalo s temnimi silami in bi utegnilo postati nevarno zanjo in njeno okolico, vključno s kraljem. O magistru so šepetali, da naskrivaj dobiva od grobarjev trupla, ki jih ponoči v svojih kletah raztelesuje, da bi se dokopal do skrivnosti življenja; tako hoče iztrgati Bogu njegove skrivnosti, kar je nedopustno in krivoversko. Samo Bog je lahko iz prsti ustvaril človeka, ga oživil in mu vdihnil dušo; človek je iz prahu in v prah se povrne; prizadevanja, da bi dognali zadnjo resnico, so že zaradi tega jalova in škodljiva. Vendar je kraljica tako ravnala v hudi stiski, da se je zaupala anatomu, *fizikusu*, v olajševalno okoliščino ji

Odločno naprej

V diru smo odjahali in nameravali še za dne priti do gradu, preden bi dvignili most. To se je izkazalo za preveč optimistično namero.

Pred menoj je Godfrey spodbodel rjavca, napravljen manj vojaško, čeprav mu je visel ob sedlu meč in za pasom dolgo bodalo, večji del opreme je izgubil s potopom ladje, sam nisem bil oborožen, čeprav sem si v prejšnjih časih kdaj pa kdaj kaj opasal; zadnji je bil v vrsti hlapec, tudi oborožen. Tako se pač potuje v teh nemirnih časih, ko ne manjka roparjev in tatov iz življenjske nuje ali lakomnosti po bogastvu.

Drugače kot prejšnje dni je bilo tokrat spotoma kar živahno, srečevali smo kmete z vozovi, vozički in peš, v gručah, z družinami in posamič. Nekateri pa so bili očitno namenjeni na trg; vozovi obloženi s pridelki, perutnino, pujsi, sodci in kar je še bilo v najrazličnejših posodah, vrečah, košarah, jerbasih; gnali so živino.

A zaenkrat nobenih grajskih hlapcev ali vojaštva, *comitatenses exubias*.

Z desne smo prišli nad breg reke, od koder se je slišal vrvež in vpitje; po vodi navzdol so pravkar splavljali les in možje so si dajali opravka z naravnavanjem hlodovja, da bi plavalo čim bližje rečni matici. Hudo nevarno

delo; splavljalci z dolgimi drogovi z jeklenimi kljukami za potiskanje lesa so lovili ravnotežje na negotovi podlagi prevračajočih se in vrtečih se debel. Nič dobrega se ni obetalo, komur je spodrsnilo, zmlelo bi ga, če bi padel med butajoče in hreščeče čeljusti zmajaste kače, ki je lezla s severnih gozdnatih gora proti morju ter prekrivala površino bistre vode planinske reke. Tu, v ravnici, se je reka že umirila in postopoma spreminjala barvo od smaragdno-modre v mlečno zeleno, a to ni le videz, ravninski pritoki so ji spreminjali značaj, živahno vrvenje, nemirnost brzic je nadomestilo lagodno približevanje obilnemu telesu morja, v katerem si vodovja iščejo vselej nova rojstva v večnem kroženju nebesnih voda.

Na obrežju je čakalo nekaj velikih rečnih čolnov z vpreženimi voli, da povlečejo navzgor do vrha natovorjena plovila, ko bo ta vlak hlodovja mimo. Vozniki in brodarji so nas opazovali brez pretirane radovednosti, skorajda kakor vsakdanje popotnike, ki po teh poteh od davnine prihajajo in odhajajo z najboljšimi ali najslabšimi nameni, trgovci z dragocenim blagom in kramo ter vojske, ki plenijo in morijo. Ampak ali so bili trgovci vedno le miroljubni posredovalci dobrin? So plenilske horde samo uničevale? Kdaj zamenjajo vloge, če že niso vselej tako eno kot drugo?

S popotniki, prekupčevalci, romarji, zdomci, preseljenci, vojaki, vitezi, duhovniki in pridigarji potujejo tudi besede, ki se včasih ugnezdiijo v krajevnih govoricah; prenašajo se navade, ki so sprva zanimivost, eksotika, včasih pa dobijo domovinsko pravico v novem okolju; prihajajo nova védenja, spoznanja, odkritja – mešajo se kulture.

Moj učitelj je pogosto poudarjal, da so nam Arabci v prepisih ohranili veliko spisov in knjig starih piscev, filozofov, historikov, geografov. Brez njih bi si težko ustvarili sliko o antičnih dosežkih in znanju. Ogromno stvari nam je poznano edinole po njihovi zaslugi; medtem ko so po Evropi kar dolgo malomarno ravnali s starimi knjigami, če jih že niso uničevali in sežigali, so tačas Saraceni antične pisce skrbno prevajali in prepisovali; čeprav so tudi oni poznali temna obdobja.

Na ta način vemo marsikaj o jantarski poti, o kateri nam poročajo že najstarejši grški rokopisi. Če k njim dodamo še nekaj srečno nastalih kronik in analov, kakršni so pomembni posebno za te kraje: *Cronicon gradense*, *Chronicon Altinatae*, *Anonymi Ravennatis Cosmographia*, *Fredegarii Schoalstici Chronicon*, *Historia Langobardorum codicis Gothani* in še nekateri, si lahko ustvarimo dokaj verno podobo o nekdanjih časih.

Na vzhodnejših področjih Furlanije in po vzhodnih Alpah, v teh krajih torej, koder sem pravkar jezdil, so pretežno pri poljskih ali gradbenih delih

našli stare grobove nekdanjih ljudstev, ki jih omenjajo že v rimskih časih, to so bili Veneti, Histri, Iliri in drugi, živeli so v tesnem sosedstvu, in če prav pomislimo, so se morali sporazumevati že pred prihodom Latincev, morda so imeli nekakšen skupni sporazumevalni jezik, *koiné*, kakršnega so poznali stari Grki in z njim so premagovali ovire različnih dialektov. Da so živahno trgovali, pričajo najdbe bronastega okrasja, orožja, situl in drugega na severni in južni strani Alp, v sosedstvu so bili spretni trgovci in izurjeni rokodelci.

A trgovina se ni ustavila le v okolju Alp; obstajale so prastare povezave med Baltikom in Jadranom ter še naprej proti Vzhodu do Mezopotamije in Egipta – to je »jantarska pot«. Na jug je šel občudovani jantar; navzgor pa so tovorili izdelke iz bronu, a tudi *sol*, ki je druga dragocenost – jantar paša za oči, sol za slast pri jedeh. Na vsej dolgi poti s severa čez Panonsko nižino so odkrili vmesna skladišča jantarja; jame v zemlji, za človeka globoke, s sežnjem v premeru, na njihovem dnu ali v spodnjo stransko nišo so naložili večje kose jantarja, ki so tehtali od enega pa do skoraj dveh kilogramov, na vrh pa so nalagali drobnejše koščke. Najstarejši tako najdeni jantar je pretežno neobdelan, le včasih nanizan v vence, in ljudje so se čudili, da ga je toliko, tudi za več vreč na kupu.

Tudi v Ogleju in širši okolici se je začela razvijati jantarska obrt, tako da so prinašali surovce, od tam pa so šli v prodajo končni izdelki. Iz opravljive dvorne kronike je znano, da je Neron ukazal ekspedicijo na sever, da bi se dokopal do večjih količin jantarja. In res so mu njegovi odposlanci pritovorili toliko te dragocene snovi, da so z njo obtežili vse zaščitne mreže proti zverem v rimski areni, povrh tega pa še (za en dan!) obložili vse sedeže, mize in drugo opravilo z jantanjem. A so z jantanjem trgovali že zdavnaj pred rimskimi časi, kot poročajo stare kronike.

Prav po tej poti ob Soči je dotekal v Oglej dragoceni *sucinum*.

Grki so si razlagali njegov izvor z mitom o sinu sonca Faetonu, ki je namesto očeta popeljal sončni voz in se predrzno preveč približal zemlji, zato ga je Zevs pokončal s strelo, da je zgrmel v *skrivnostno* reko Eridanus; sestre Heliade so v žalosti otrpnile v drevesa in njihove solze so skrepenele v jantar, kot med drugimi sporoča že Apolon Rodoški in poje Ovid, ki je povzema po Evripidu. Tudi psevd-Aristotel v *De mirabilibus auscultationibus* govori o jezeru blizu reke, obraščenem s topoli (!), od katerih se cedi jantar. Plinij je črpal iz Ajshila, Filostena, Evripida, Nikandra in Satira ter povzema, da so se Faetonove sestre spremenile v topole, torej ne v bore, kot bi pričakovali, iz katerih naj bi resnično nastajal jantar.

Topoli pa so bolj značilni za jadransko obalo kot za daljni sever, in od tod poskusi enačenja mitičnega Eridana s Padom. Končno pa Plinij vse zavrača: jantar nastaja, cedec se iz borovih dreves; kakor smola pri češnjah, je smola pri borih, *nascitur autem defluente medulla pinei generis arboribus ut cummis in cerasis, resina in pinis*.

V *Epigonih*, ki jih Herodot pripisuje Homerju, so omenjeni Hiperborejci, toda šele Hesiod jih v nekem fragmentu povezuje z enigmatičnim Eridanom in jantarjem, kar naj bi kazalo, da Eridan morda teče v deželi Hiperborejcev in torej nekje na daljnem severu Evrope, kjer so nahajališča jantarja. In za nekatere je bil odgovor takoj pri rokah – to naj bi bila Visla, *Vistula*, ali kakšen njen pritok, morda Radunia, takšno ime je tam najti, ali reka podobnega imena, kar so pogrčili v *Eridanus*. Del tega področja se imenuje še danes Ventspils po letiško in Windau po nemško, skratka po Vendih, tamkajšnjem ljudstvu, ki je bilo na izvoru jantarske poti, ta je potem vodila čez Pripjatska močvirja na jug do Venetov ob Jadranu. Prav mogoče je Eridan splošnejši pojem za »jantarsko reko«, s tem bi razložili tako različne lokacije Eridana.

Vsekakor ostaja enačaj *Eridan=jantar*.

Saj moramo biti zelo pazljivi, da ne pomešamo starih zemljepisnih poimenovanj. Tako Ajshil po eni plati trdi, da Eridanus teče v Iberiji in da so mu rekli tudi Rodanus, pri čemer je treba po njegovem razumeti Iberijo na Kavkazu in ne v Španiji, po drugi plati pa v nekem fragmentu Heliad povezuje Faetonovo smrt z ženskami ob Jadranu ali iz mesta Adria, torej s severnim Jadranom. Negotovost ustvarja izraz *Adrani ginaikes*, kar bi lahko razlagali kot »ženske iz mesta Adrie ali iz ene od mnogih strug izliva Pada«, ob katerem leži mesto; na to so se opirali tisti, ki so hoteli enačiti *Eridan* in Pad. Lahko pa ta izraz tolmačimo kot »ženske z Jadrana« in je potem Eridan ena od rek, ki se stekajo v Jadransko morje, ter ni rečeno, da je to prav Pad.

Ferecidus (čigar izvirnik se je izgubil, poznamo pa ga prek psevdopodolodora, ko govori o Heraklejevih mukah) pravi, da se do Eridana pride iz Makedonije čez deželo Ilirov. V tem primeru bi sledilo, da Eridan ne more biti Pad, prej neka višje tekoča reka. A Herodot, ki sicer pozna tako izročilo o Hiperborejcih kakor zvezo med Eridanom in jantarjem, to zavrača, češ da ne pozna nikogar, ki bi mu lahko potrdil, da je osebno videl tiste kraje.

Vendar pa je za poznavanje gornjega Jadrana v tistih časih pomemben *Periplo*, delo psevdoskilaksa, običajno postavljenega v 4. st. pred rojstvom

našega Gospoda zaradi njegove domnevne naslonjenosti na Teopompa, ki umešča otoka Elektrida pred Liburnijsko primorje, ob Istride in Mentoride, torej na vzhodno jadransko obalo. Podobno je s *Periplom* psevdo-Skimnusa (373-374 A.D.), ki postavlja Elektrida ob Absirtide in Liburnide, s tem potrjuje psevdo-Skilaksa. Dodati je treba, da so Absirti vključeni tudi v mit o Argonavtih, ki so ubili Absirta, Medejinega brata, ko so od izliva Donave, *Istra*, v Črno morje prispeli do jadranskih istrskih otokov. Tu je Eridan postavljen na vzhodno obalo Jadrana.

Nekateri pisci rešujejo ta zaplet na res nenavadne načine. Neki odstavek pri psevdo-Aristotelu postavlja Elektrida v najgloblji konec »jadranskega zaliva« ter trdi, da so otoki nastali iz Eridanovih naplavin. Pri tem se sklicuje na Apolona Rodoškega, ki pripoveduje o Argonavtih, kako bežijo ob vzhodni jadranski obali z juga na sever pred Zevsom, besnim zaradi uboja Absirta, preplujejo Liburnijske otoke, ugledajo skalna otoka Elektrida in zaplujejo v Eridan, ki je na dnu zaliva.

Vidimo, da Apolon Rodoški, psevdo-Aristotel, psevdo-Skimnus in psevdo-Skilakus postavljajo Elektrida na vzhodno stran jadranske obale ter da je Eridan na najglobljem koncu Jadrana. Zato se ne smemo čuditi, če je kdo prišel na misel, da je bila vsaj v določenem zgodnjem obdobju Soča, *Sontius* ali *Eridan*, Elektrida pa otočka ob njenem izlivu, ki sta že skoraj zasuta z naplavinami; tadva otoka omenja že Plinij: *insulae clarae, situate ante ostia Timavi* – svetla otoka pred ustjem Timava.

Moj učitelj je na osnovi starih spisov sklepal: predzgodovinske jantarske poti slede neki splošni smeri, morda v podrobnostih odstopajo, v splošnem pa so bile predhodnica kasnejših rimskih poti čez Norik vse do *Virunuma* in od *Carnuntuma* do Jadrana. Sočo je mogoče, zlasti v prvi polovici prvega tisočletja pred Kristusom, imeti za pomembno pot trgovine z jantarjem in je zato upravičeno domnevati, da je vsaj nekaj časa bila Soča pravzaprav *Eridan*, čeprav je izredno nenavadno, da Sočo, *Sontium*, prvič omenjajo stari pisci šele v 5. st. A.D., Timav, *Timavus*, in Nadižo, *Natisso*, ki sta v neposredni bližini, pa že zdavnaj prej. Namreč, med leti 507-511 je kralj Teodorik pisal nekemu rodu Lukristanov, o katerih ne prej ne kasneje ni nihče nič slišal, živeli pa naj bi ob Soči: *universis Lucristanis super Sontium constitutis*, naj ponovno skrbе za javno vožnjo, *cursus publicus*, za pošto, ki so jo zanemarili, ker so ostali brez konj, za katere je zmanjkalo krme, saj so si njihovo zemljo prisvojile posadke na *mutationes*. Zato, je ukazal kralj, naj jim zemljo vrnejo. V tem edinstvenem ukazu se prvič pojavi ime Soča, *Sontius*.

Tako torej, tudi ta pot ob Soči, po kateri pravkar jaham, je ena od jantarskih poti, v rimskem obdobju je šla mimo Ogleja ter nad izlivom Soče in Timava proti Panoniji na Baltsko morje.

Končno smo ga uzrli, most čez Sočo, *Ponte Sonti*, ki se je na kamnitih stebrih vzpenjal čez dokaj široko strugo, takole na oko, bi rekel, da je razpon znašal okoli dvesto korakov, a ni bil kdo ve kako visoko nad vodo. Bila so znamenja, da je ob deževju narasla Soča tekla pod vso dolžino mostu, zdaj pa je bila le za kakšno tretjino najširšega toka. Zgoraj z brega bi se po cesti morali spustiti v rahlem okljuku do višine mostu, a smo obstali v dolgi vrsti voz, živine, konj in ljudstva; plačevali so mostnino.

A se je izkazalo, da ni bila le mostnina kriva zastoja.

Valpti so pozorno pregledovali ljudi. To ni obetalo nič dobrega. Že sem pomislil, da bi se vrnil, a bi s tem hudo razočaral svojega kralja; štelo bi se mi kot pobeg z bojišča, ravno zdaj, ko sem dobil priložnost, da se tudi v tem izkažem, ne le s svojo učenostjo. Počasi smo se le pomikali navzdol. Tu pa tam je nastal nemir, če si je kdo drznil prehitevati. Z one strani ni bilo prometa, očitno je vse drlo le v eno smer na kakšen sejem, proščenje, *mercatus*, v Gorico. Če ni še kaj drugega zadaj, me je grizlo.

Naenkrat je res nastal tam spodaj silen nemir. Stražarji s helebardami so tekali sem in tja, zabliskale so se sablje, ženske so vreščale, otroci zajokali, stegovali smo vratove, da bi bolje videli, ne da bi si znali pojasniti direndaj. Nekaj časa je trajalo, preden so od mostu pod stražo odgnali zvezano žensko in moška, s katerih so visele cunje, morda od pravkaršnjega ruvanja ali pa so bili že pred tem taki reveži. Med množico so se širile govorce, da gre za roparsko tolpo, da je ženska onadva nahujskala, naj zakoljeta soproga, da je detomorilka, še najpretresljivejša je bila različica o večči, uročevalki, čarovnici, ki da je tudi zadnje uničujoče neurje privabila nad pokrajino ...

Po tem dogodku je šlo čez most hitreje; medtem so tam onkraj vrgli ujetnike na voz ter hitro odpeljali. Nekolikanj mi je odleglo, iskali so druge, ne nas.

S spremljevalcema smo na drugi strani prišli do vasi Sovodenj, *Savogna*, kjer smo sklenili, da onadva prenočita, naslednjega dne pa me počakata v krčmi.

– Godfrey, če me jutri do popoldneva ne bo nazaj, me ne čakajta več ter odjezdita z vso naglico h kralju, s katerim sem že domenjen, kaj mu je storiti.

– Da, gospod! A morda bi bilo bolje, da se ne prekladava vse dopoldne tod okoli. Povpraševala bova za ovsom, tako bo videti naša prisotnost smotrna, in v resnici se moramo založiti s konjskim zobom.

– Še na nekaj sem pomislil, Godfrey. Nikoli se ne ve. Morda bi bilo res najbolje, da se précej vrneta čez most, ki ga lahko vsak hip zapro, in počakata onkraj.

– Ko smo jahali semkaj, smo šli mimo *hube*, kmetije, tam bova tudi povpraševala za ovsom in čakala.

Nisem več odlašal; moral sem naprej, saj bom moral tudi sam najti prenočišče, da bom zgodaj zjutraj vstopil v grad. Tako ni bilo več nobenega upanja, da bi še za dne prišel tjakaj.

Levo od mene je šumela že povsem umirjena Soča, desno pa sem bolj slutil, kakor videl njen pritok, lenobno Vipavo, ki se je v menadrih skrivala za gostim obvodnim rastjem vrbja.

Pred menoj je bil še dobršen kos bele poti.

Nekje spredaj pod vencem gora, tostran Soče, je ležala Gorica.

*

Kako znano ime.

Namreč, kraj s podobnim imenom kot tale Gorica leži v bližini moje domovine, kar me je še posebej pritegnilo, ko sva pred leti z učiteljem dolge ure razglabljala o zapletenosti kajpak tudi cerkvene zgodovine, ki kaže, da božja previdnost nenehno postavlja na preizkušnjo človekovo šibko naravo, pa najsi bo ta v minljivem telesu še tako visokega in plemenitega gospoda, vse pa bo na koncu časov, na sodni dan, deležno pravične božje sodbe. V taki veri in spoznanju tudi poslušam in vrednotim pretekli in sedanji čas, ljudi in dogodke ...

Že v času Karla Velikega, živel je med leti 742 in 814, je obstajala Gorca, »*Gorza/Gorzia*«, kot je najti v starih listinah, daleč na zahodu, tam med današnjima Verdunom in Metzem, med rekama Meuse-Maas in Mozele, *Moselle-Mosel*, približno sto kilometrov južno od Luxemburga.

Ta mozelska Gorca leži na dokaj neopredeljenem mejem področju med Franki in Slovani, Sorabi ali Vendi, ki tod žive zelo daleč na zahodu, na ozemlju z mešanim prebivalstvom, kjer je težko potegniti jasno ločnico, kje žive eni in kje drugi, naselja so pomešana.

Karel Veliki, frankovski in langobardski kralj ter rimski cesar, je za zgodovino izrednega pomena, usodno je posegel v življenje evropskih narodov. Kot sin Pipina Malega je skupaj z bratom Karlmannom vladal v

letih od 768 in 771; po bratovi smrti leta 771 pa je okreplil svojo oblast, si podredil Lombardijo in Akvitanijo. Med svojim vladanjem se je uspešno bojeval z Langobardi, Sasi, Bavarci in Obri ter začel vojno zoper Arabce v Španiji, tam sklenil sporazum s kalifom Harun al Rašidom in dobil pokroviteljstvo nad Palestino. Zato ga je rimski papež Leon II. leta 800 okronal za rimskega cesarja. Svojo velikansko državo, ki se je raztezala od Severnega morja do Španije in Italije ter od Atlantika do Češke, je okreplil z ustanavljanjem mejnih pokrajin – mark. Te so upravljali njemu podrejeni in zvesti mejni grofje in vojvode, ki so se sestajali dvakrat na leto na »*skupščini velikih*«; s tem so se razvili fevdalni odnosi, v katerih pa je svobodni kmet izgubljal samostojnost. Kot dober upravljalec je Karel Veliki organiziral sodstvo in izdajal zakone, ki so veljali na vsem državnem ozemlju; odprl je vrsto samostanskih šol in posebno dvorno šolo, ki jo je ustanovil menih Alkuin za vzgojo najvišjih državnih uradnikov. Zaslužen je bil, da so bile njegove osvajalne vojne združene s pokristjanjevanjem in je tako prinašal luč spoznanja prave vere tudi med pogane daleč na vzhod. Toda Karel Veliki ni uničil le langobardske države, ki je bila prav tako na tleh, kjer sem se sam trenutno nahajal, ampak je po dolgotrajnih bojih leta 803 premagal tudi Obre in iztrgal Bizantincem Istro, tako je bilo celotno ozemlje severnega Jadrana pod njegovo oblastjo, le dežela Karantanija je pri tem ohranila notranjo samoupravo, kjer so knezu Valtunku do leta 820 sledili slovanski knezi Pribislav, Semika, Stojmir in Etgar. Ko so se Karantanci pridružili velikemu uporu pod vodstvom Ljudevita Posavskega in jih je premagal Ludvik Pobožni, naslednik Karla Velikega, se je usodnost tega poraza pokazala z ukinitvijo samoupravne kneževine Karantanije in njenim ponižanjem v navadno upravno enoto – grofijo frankovske države; obenem je slovenskega kneza zamenjal frankovski grof, domače plemstvo pa frankovski fevdalci, kar je bila kruta kazen za uporno slovansko ljudstvo in priložnost, da jim odvzamejo zemljo. Tisto obdobje nadvlade Karla Velikega nad Langobardi, kot je znano, obširno popisuje Pavel Diakon, tudi sam langobardskega rodu, pravijo da doma iz bližnjega Čedad na Furlanskem, ki je imel na Karlovem dvoru pomemben položaj; njegova *Zgodovina Langobardov* vsebuje dragocene podatke tudi o tukajšnjih Slovanih.

Naj se vrnem na *Gorzo*, ki je v zvezi s temi dogajanji in tukajšnjim ljudstvom.

Metz, *Mettis*, od nekdanje veliko trdnjavo v Lotaringiji v severovzhodni Franciji, skozenj teče reka Moselle po francosko ali Mosel po nemško,

so ustanovili Rimljani (vendar na starih temeljih) in je bil pomembno oporišče pod Karlom Velikim v okviru frankovske države. Bližnji Verdun; *Viridunum*, na Meusi, je bil prav tako trdnjavsko mesto. In prav tod se je v času Karla Velikega, okoli leta 814, v samostanu Saint Mihiela, ki je sodil pod škofijo v Metz, po volji kralja zbrala skupina delavnih menihov, ki so prepisovali in prevajali stare pisce, pisali učbenike in skrbeli za prosvetljevanje ljudstva, kot je hotel in ukazal cesar. To imenujejo zgodovinarji »karolinška renesansa«, ki je nastala iz prizadevanj Karla Velikega in duhovščine v njegovi bližini, da bi povišali takrat posebno nizko izobrazbeno raven duhovnikov. Zato so v škofijah in samostanih odpirali šole in navajali vernike k izpopolnjenim oblikam verskega življenja, hkrati pa gradili še več cerkva, ki so bile bolj sezidane in lepše opremljene.

Toda može, ki naj bi izpeljali te reforme, je moral veliki cesar poklicati tudi iz dežel zunaj frankovskega kraljestva. Med njimi so bili iz Italije slovničar Peter iz Pise in zgodovinar Pavel Diakon, nadalje Teodulg, ki je pribežal iz Španije in kasneje postal orleanški škof, predvsem pa anglosaški Alkuin, učenec yorške šole, ki je postal opat v samostanu Saint-Martin-de-Tours. Alkuin je bil kakor ustvarjen za avtorja učbenikov, ki so jih potrebovale tedanje šole; takega je tudi moj učitelj nadvse cenil in, to moram posebej poudariti – z njegovo bratovščino je sodeloval ter jo večkrat obiskal tudi v Gorzi, tako da je lahko *name prenesel* marsikatero vednost in izkušnjo iz tistega vplivnega kroga cerkvenih prenoviteljev! Knjig je bilo naenkrat veliko več, čeprav so bili cesarjevi načrti le delno izpolnjeni. Z uvedbo karolinške minuskole, ki je reformirala pisavo, so postali dosti bolj čitljivi najrazličnejši priročniki in dela starih pisateljev, ki so jih prepisovali še v mnogih meniških prepisovalnicah (*scriptoriae*) v Sait Martinu, Corbiju, Reimsu, Saint-Gallu itd.; ena od njih je bila v Saint Mihielu nedaleč od *Gorze* v škofiji Metz. Tudi dandanes to naselje dvanajst milj od Metza in nekaj dalj od Verduna še vedno nosi ime »Gorze - Gorzia« (eruditi navajajo, da se to bere »gorc/gorca«). Ostanke rimske utrdbe dokazujejo, da je že v tedanjih časih imelo pomembno vlogo za rimsko osvajanje in pokoritev ondotnih ljudstev. Benediktinsko opatijo s samostanom *Gurgitanum* je ustanovil leta 749 škof iz Metza in so vanjo prenesli posmrtno ostanke mučenika sv. Gorgonia (*Gorgonius*), ki ga je dal usmrtiti cesar Dioklecijan. Potem je samostan propadal in so ga dali v komendo, a ga je čez nekaj let škof iz Metza ponovno prevzel in ga določil za središče izredno pomembne samostanske reforme, ki je po *Gorzi* dobila svoje ime. Opatje, med njimi Iohannis Gorzien, so

nenavadno hitro razvijali in krepili moč reformističnega gibanja, ki je kmalu imelo 170 samostanov širom po zahodni in srednji Evropi ter celo enega na Monte Cassinu v Italiji pa svoje jedro tudi v cerkvi sv. Pavla v samem Rimu. Gibanje je postavilo svoje postojanke daleč na vzhodu, celo v Ostrovu na Odri, ob Blatnem jezeru (ne vem, če gre za naključje, kot bomo videli je tam mesto s podobnim imenom), a tudi nad Osojami na Koroškem. »*Prenova iz Gorze*«, v nasprotju od drugih podobnih poskusov v tistem obdobju, ni gradila na institucionalnih spremembah, ki bi okrepile rimsko centralizacijo, ampak je ohranjala svobodno volitev svojih opatov ali samostanskih predstojnikov, pravico samostojnega upravljanja in razpolaganja s samostanskim premoženjem, pri čemer so krepko podpirali fevdalni red Karla Velikega, zato so gibanje izdatno podpirali tudi fevdalci. Cesar jim je dovolil lastne vojaške enote z baroni, ki jim je načeloval opat, to jim je dajalo še posebno moč pri uveljavljanju verskih resnic in posvetne oblasti. Menihi so trdoživo ohranjali svojsko nošo, ki jih je ločevala od drugih. Toda nastopile so spremembe. Loreno je prizadela vojna, tako da je opatija v *Gorzi*, kljub odporu samostanskih bratov, spet propadala. To je bila priložnost tudi za papeža, da si podredi nepokorne menihe, opatijo so ukinili ter s tem središče reformistov. Tako je bilo konec »*prenove iz Gorze*« ...

Tako so vsaj mislili v Rimu. Toda ostala je množica samostanskih bratov, ki so posamič ali v skupinah nadaljevali začeto delo in se niso zlepa pokorili ukazom, čeprav so ti prihajali z najvišjega mesta, iz Vatikana. Tudi midva z učiteljem nisva pretrgala stikov s somišljeniki, ki sva jih imela v Rimu; kasneje, v nadaljevanju bom to opisal, sem jih našel tudi na Koroškem!

V starih dokumentih piše, da je cesar Henrik II. imel izdelan program postaviti svoje nemške škofo po vsej zgornji Italiji, in eden od cesarjevih vazalov, Ozzi I. oziroma njegov sin Poppo, je postavil na svojem koroškem posestvu benediktinski samostan na Osojah, ki pa je bil podrejen Ogleju! Iz te navedbe je očitno, da je frankovskim vladarjem cerkvena organizacija rabila v podporo posvetnim ciljem. Seveda pa ni vselej teklo po cesarjevih namerah.

Prav s tem v zvezi je temačen dogodek, ki še vedno buri duhove tudi cerkvenih zgodovinarjev. V bojih med papežem in nemškimi cesarji so se pojavljali tudi oglejski patriarhi s spremenljivimi izbirami in z negotovimi zaveznitvi. Tako je leta 1084 Henrik IV. izjemoma postavil za oglejskega

patriarha Svetobora, vnuka češkega kralja Vratislava, že prej prošta v Brnu na Moravskem, bolj znanega pod nemškim imenom »Friderik«. Pred tem je bil v stranki papeža Gregorja VII., toda očitno je zamenjal barve, saj ga je prav zato izbral Henrik IV. Toda patriarhu Frideriku-Svetoboru je bila kljub temu usojena prav kratka kariera; niti dve leti ni trajalo in že so ga 23. februarja 1086 umorili zarotniki, vse kaže, da iz njegove najbližje okolice. Nikoli se ni uradno ugotovilo njegovih morilcev kljub temu, da ga štejejo med pomembne osebnosti in ga omenjajo v nekrologih opatije v Rožacu in patriarhije v Ogleju, kjer si je skušal pred tem pridobiti zaveznike tako, da je oglejskim kanonikom podaril desetine, ki so jih bili dolžni vas Skrile in dve posestvi v Belinju. Prav tako je bogato obdaroval samostane v Rožacu, Mužah in sv. Marijo v Ogleju. Nekateri namigujejo, da so morali imeti zločinci visoke pokrovitelje, saj bi sicer umor tako visoke cerkvene osebnosti, ki je povrh še bila kraljevega rodu, moral sprožiti obsežno in temeljito preiskavo. Morda je razlago mogoče najti v kasnejših dogodkih, ki so sledili umoru, ko je izdihnil papež Gregor VII. Ta je pred tem izobčil cesarja Henrika III., ki je v Magonzi na Nemškem nemudoma sklical množičen zbor, tega se je udeležil tudi Luitold Eppensteinski, koroški vojvoda, in tam so po hudih sporih in spletkah sklenili, da je pravi papež Klement III., v resnici protipapež. V zameno za podporo pri tem umazanem opraviu je Henrik III. že précej zatem postavil za oglejskega patriarha (kot naslednika umorjenega Friderika-Svetobora) Voldorika, brata Luitolda Eppensteinskega ... Po vsem tem je papež Urban II. izobčil še njega ...

Osojski samostan je bil tesno povezan tudi s samostanom v Rožacu pod Čedadom, *Rosatium ad Forum Julium*, in tako del obsežnega samostanskega omrežja, ki je bilo celo utrjeno ter je imelo vojaške posadke, njuna pomembnost pa je naraščala, še posebej zato, ker sta hkrati rabila za varnost in zanesljivost poti po dolinah prastare Nadiže, *Natisso*, Soče, *Sontium* ter čezalpskih prelazov na Koroško.

Iz lastnih izkušenj spoznavam, kolikšna je razlika med celibatom in meništvom, to je dvoje povsem različnih stvari, ki lahko sovpadata ali pa ne, se pa ne izključujeta. Za večino nepoučenih seveda to ni pomembno in si s tem ne belijo glave. Celibat se nanaša na spolno naravo človeka in pomeni odsotnost spolnih odnosov, to pa ne pomeni, da postane taka oseba nespolna, božje narave posameznika ni mogoče zanikati (kolikor ne gre za neobičajne primere, ki pa sodijo pod okrilje medicine); kako vzdržneš premaguje spolno slo, obstaja cela vrsta tehnik. Celibat pa lahko

Za svetinjo sem z leti skrivoma lastnoročno izdelal relikviarij. Legal sem pozno in se prebujal zgodaj; spanja nisem potreboval, saj naj bi človeku povrnilo moči po celodnevne delu in naporih. Nič takega nisem počel, da bi bil potreben nočnega počitka. Človeku je Bog naklonil življenje, da bi ga častil, da bi občudoval njegove stvaritve, hvalil njegovo vsemogočnost. Na tem svetu ni samo pokora, to ni le solzna dolina, v kateri vladajo gorje, žalost in zloba; Bog je ustvaril vso množico rastlin in živali ter morja, reke, gore in ravnine, in v vse to postavil človeka, mu dal možnost izbire med dobrim in zlom, med lepim in grdím. Zato je življenjska radost prav toliko upravičena kakor pokora za izvirni greh prastaršev.

V knjigah sem se seznanil z različnimi obrtnimi postopki: kako preoblikovati kovine, ulivati zlato in srebro, stružiti les, rezljati roževino. Na voljo nisem imel ne zlata ne srebra, še manj dragocenih kamnov in slonovine. Ni tvarina tista, ki odraža našo globoko vero, zaupanje v Boga, predanost Zveličarju, marveč odnos, ki ga duša vzpostavi ob pomoči relikvije z božjo nedoumljivostjo; oltar z vsemi simboli pomaga omejenemu človekovemu umu in nebogljeni duši, da se osredotočita na svojega Stvarnika. Izbral sem najpreprostejše gradivo, ki pa je obetalo trajnost; les strohni, zlata in srebra se polakomnijo tatovi, roparji in pokvarjene duše.

V okoliških kamnolomih, kamor sem si izprosil izhod, sem našel prekrasne bele kristale apnenca, in to, sem si rekel, je nepotvorjeno vse od stvarjenja. Imel sem srečo, da mi je prišel v roke dovolj velik kristal, ki sem ga potrpežljivo in dolgo obdeloval; brez naglice in z občutkom, da se mi ne bi razletel. Nastajala je dvodelna prozorna rozeta, izvotlil sem jo do pravnje mere.

Samo to je trajalo več kot celo leto; bolj ko se je delo bližalo kraju, počasneje je šlo, nežnejši so bili posegi, na koncu sem drgnil z najfinejšo tkanino iz ovratne rute, ki mi je še ostala kot spomin na Riharda; s težkim srcem sem jo povsem zrabil, zdrgnil za najobčutljivejše glajenje površine do prozornosti, a je s tem dejanjem postala del spomina na našega Odrešenika.

Nastopil je dan, ko sem opravil *končni obred*; med molitvijo sem s prsi snel pas, v katerem sem iz Svete dežele nosil sveti predmet, ki je pripadal našemu Zveličarju. Vložil sem ga v spodnji del kristalne rozete, namazal njen rob z jajčnim beljakom, ki sem ga pred tem pomešal z dodatki, kot je določala receptura za lepilo, in poveznil kristalni pokrovček, da sta se oba dela rozete nepredušno prilegala. Krhki izdelek sem moral zavarovati. Pri kotlarju sem dobil nekaj zavrženih koščkov bakrene pločevine, ki sem

jo razrezal ter izoblikoval tako, da se je kristalna rozeta prilegala, položena na podlago iz tkanine, ohranjene iz Rihardove rute.

Ko sem vse lepo dokončal, sem se odpravil k opatu. S seboj sem imel lastnoročno napisano listino, s katero sem pred Bogom in oblastmi potrdil, da pod pretnjo večnega pogubljenja prisegam, kje in kdaj sem v Palestini dobil relikvijo. Pri tem sem zavestno storil greh zamolčanja, za katerega se kesam in molim, da bi mi bil odpuščen. Prisiljen sem bil tako ravnati, ker sem ob nakupu prisegel, da ne bom nikomur izdal neke podrobnosti, ki bi bila v veliko moralno škodo osebnosti na najvišjem položaju pri nevernikih; ti bi mu šteli sodelovanje s kristjanom, posebno v taki zadevi, za hud verski prekršek in celo izdajo. Presenečeni in presrečni opat je našel za moje dejanje toliko lepih besed, da se je moji skromnosti že upiralo. Za relikviarij je določil najprimernejše mesto v cerkvi; tam je poleg trohe najsvetejšega ostanka zemeljske navzočnosti našega Zveličarja zdaj tudi delček mene samega.

In to je še eden od razlogov, da ostajam rade volje in prostovoljno tu, v breškem samostanu, dokler mi Bog nakloni ...

Usoda mojega pisanja

Preden zaključim, moram izpovedati intimno razmišljanje o morebitni usodi tega pisanja, ki ga bo, upam, osvetlilo pismo, za katerega menim, da je po svoje pomembno za razumevanje, čemú sem se tega lotil; v bistvu je vsako delo nedokončano. Tisti hip, ko pisatelj izpusti pero iz rok, je že vzel nekdo drug svoje pisalo in začel nizati nova dejstva, kajti človekovo znanje, vednost ni nekaj dokončnega, pisci se med seboj oplajajo prek svojih del, fiziološke zakonitosti pa preprečujejo, da bi se en sam okitil z vsemi dognanji, za kaj takega bi moral živeti na veke in biti edini na zemlji. V knjigah so zbrane mnoge védnosti, a nikoli ne bodo vse, še zmeraj bo mogoče kaj dodati, izpopolniti in izboljšati.

V tem pogledu pa se »prenovitelji iz Gorze« ne moremo ujeti s tistim pridigarjem Franciškom iz Assisija, za katerega pravijo, da je sin bogataških trgovcev, a se je povsem odrekel posvetnim dobrinam. Čedalje več pristašev zbira z ognjevitim razglašanjem, da je treba družbo prepородiti v duhu izvirnih krščanskih načel in evangelijskega uboštva, kakršnemu se je cerkev povsem odtujila. Zahteva, da naj vsi, ki mu sledijo, premorejo edinole temnorjavo kuto, prepasano z vrvico, in sandale. V teh rečeh mu pritrjujem, je pa navskriž s tistim, kar je poleg tega za »prenovitelje iz Gorze« nadvse

pomembno: pismenost in knjige. Tako o Frančišku razširjajo prigodo, da je nadarjeni in ukaželjni mladenič dobil takle nasvet:

Brat moj, čemu hočeš v šolo, da bi si nabral znanja? Naj te jaz podučim, da sta višek vsake znanosti strahospoštovanje in ljubezen, to dvoje ti zadostuje; saj je človeku dovolj vedeti le toliko, kolikor najnujnejše potrebuje, in prav nič več. Nikar si ne prizadevaj preveč, da bi študiral za korist drugim, ampak se trudi in uči le toliko, koliko le tebi hasne; ničkolikokrat se zgodi, da si hočemo pridobiti veliko znanja, da bi pomagali drugim, a komajda kaj, da bi odrešili sebe, zato jaz pravim, da božja beseda ne pripada ne govorncu niti poslušalcu, ampak je od samega Stvarnika. Zgodi se, da neplavalec skoči v vodo na pomoč utapljavajočemu, a utoneta oba. Če ne boš dovolj skrbel za odrešitev svoje duše, kako boš negoval dušo svojih bližnjih? In če svojih stvari ne postoriš dobro, kako boš spravil v red tuje zadeve? Saj ni verjeti, da bolj ljubiš dušo drugega kakor svojo lastno. Razširjevalci božje besede morajo biti zastavonoše, luč in vzor ljudem. Blažen tisti, ki na tak način vodi druge po poti odrešitve, ki sam ne koleba na poti odrešenja. Blažen, kdor druge vzpodbuja k tekmovalnosti, a sam ne tekmuje, še bolj plemenit je, kdor drugim pomaga zaslužiti in obogateti, sam pa ostane reven.

Take besede širi Frančišek in ima prav le glede skrbi za lastno dušo ter pomoči drugim do zveličanja, ki pa – v tem nima prav – ne vodi preko bogatenja. In pri slednjem si prihaja v nasprotje, kako misli pomagati drugemu, da si pridobi premoženje, če pa je sam nevednež in neuk?

Zato o potrebi po znanju menim drugače kakor on; prizadevati si moramo, da bi ga imel vsakdo čim več, ga ohranjal ter namnožil.

Prav tako mislim!

V starih spisih sem našel tudi Evklidovo zgodbo, ki je v tem pogledu poučna, saj so nam Grki vzor, kar se znanosti tiče.

Med Atenami in Megaro je nastalo tako sovraštvo, da so prvi z zagroženo smrtno kaznijo prepovedali slednjim vstop v mesto. Evklid, na svojo smolo rojen Megarčan, zaradi take odločitve ni več mogel spremljati Sokratovih predavanj. Nesrečen, ker mu je bilo s tem onemogočeno pridobivanje znanja pri velikem mojstru, je tuhtal na tisoč in en način, kako bi le zaobšel hudo in nevarno prepoved. Kaj vse zmore resnična sla po znanju, je dokazal s tem, da se je končno odločil hoditi ponoči v Atene, preoblečen v žensko, v upanju, da mu bo tako uspelo preslepiti stražarje. In res je šlo po sreči, bodisi da je tako dobro zaigral žensko bodisi da je sovražnik spoštoval tolikšno učenčevo požrtvovalnost, v mesto je na ta način prišel kadarkoli je čutil potrebo. Megara je nekaj več kakor dvajset

milj od Aten, pa tudi to ni bilo preveč za mladega, vedoželjnega Evklida, ki si ni želel ničesar drugega bolj, kakor da bi črpal znanje od največjega filozofa, ki jih je imela Grčija. Bil je dober učenec, kasneje je lahko osnoval lastno megarsko filozofsko šolo, v kateri je učil, da *je realno zgolj tisto, kar je dobro*; pojem bitja je istovetil s Sokratovim pojmom dobrega.

Od starih filozofov se lahko marsikaj naučimo, dasi se je veliko njihovega znanja porazgubilo.

Zaradi tega je stalo na pisemskem papirju:

Naduse dragi in plemeniti prijatelj!

Pišem ti, ampak ne le zato, da ne boš v skrbeh, kako je z menoj, marveč tudi zato, da te seznanim z mojim početjem, saj meseci in leta hitro minevajo tudi v tem okolju, ki mi je poslej določeno, a je treba še toliko narediti, da se resno vprašujem, ali se ne bi dalo kako drugače razporediti čas. Sicer pa sta zame najlepša dela dneva tako jutro kakor večer, in vsaj pod mrak, ko se že malo shladi, si je treba vzeti čas za posedanje pod milim nebom in bi bilo mogoče kakšno reči; takrat sem v mislih s teboj in v preteklosti.

Veš, ko sem skozi dolga leta pisal, torej to ni nastalo na en mah, in sem rokopis včasih odložil za kakšen mesec, da se je medil, kot se reče za sadje, ali pa ker sem iskal gradivo, razmišljal o posameznih interpretacijah dogodkov, sem spoznaval, koliko dogajanja uhaja našemu skromnemu spominu, kot se dogaja sproti, vsak dan! Potem se človek vpraša, kaj je sploh vredno spomina. Zakaj pa naj bi bremenili spomin z vsemi temi in onimi drobnarijami in vsakdanjostmi? S prahom preteklosti! Pa sem si odgovarjal: če bi samo z današnjimi očmi ocenjeval, kaj naj bo tisto, kar naj se ohrani in kaj ne, potem bi lahko povsem zgrešil; samovoljno bi pretiraval ali pa neupravičeno zmanjševal vrednost tega ali onega dogodka. In tako se primeri, da se verodostojno ohranjajo za prihodnost reči, ki so zapisane; edinole nekateri miti, legende, pripovedi, ki se porode iz človekovih duševnih, nagonskih ali socioloških nagibov, vzniknejo in se z negotovo usodo prenašajo po ljudskem spominu iz roda v rod. A se tu prepleta ena in druga vrsta spomina, listine in pisna dokazila ter ustno izročilo, ki je težko oprijemljivo, skoraj nedokazljivo, a čvrsto zasidrano v ljudski zapuščini. Razlaga, zakaj ljudi take stvari zanimajo, da se žele spominjati preteklih dogajanj, je v naši delni osebni povezanosti z minulim, z našimi predniki, o katerih včasih komajda vemo za njihovo ime, pa vendar si rečemo, takrat je ta in ta naredil to in ono ... In prav v tem je po mojem bistvo izročila, spomin ni le kratkotrajen, hipen, potreben za človekovo sprotno delovanje, je tudi dolgotrajen spomin, ki daleč presega en sam

rod, vleče se tisočletja v preteklost, ker je pomemben kot kolektivna kulturna dediščina za obnašanje in obstoj družbe, kamor – na žalost neuspešnemu ponavljajočemu se poizkušanju izboljšave navkljub – sodi tudi nasilje, zlo vseh vrst, sovraštvo in kar sodi v orožarno človekove nesreče. Vmes, sprti in celo nerazdružno sprepletene s hudim, pa je tudi veliko dobrega, lepega in življenja vrednega, kar nas ohranja vedre in poganja naprej!

Tako je v enem delu, če sploh kakšno lahko je, sporočilo mojega pisanja ...

Oglašam se ti z zamudo tudi zato, ker so me zadrževali nepredvidljivi dogodki, pa tega ni treba razumeti kot poceni opravičilo, iz vsega, kar boš še zvedel, bo potrjeno, da govorim resnico.

Že nekaj let ždim tu v Brežah, Friesach, vse od tistega dne, ko so me ujeli. Čeprav z menoj ne ravnajo slabo, zdaj že ne smem več reči, da ne smem nikamor, res imam omejeno gibanje, preprosto: v nekakšnem zaporu sem, a me to ne prizadene. Tu imam na voljo knjižnico, kjer si krajšam čas, pravzaprav ga koristno uporabljam za tisto, kar imam najraje, za poglobljanje v zgodovino. In za to imam zdaj pravnjno priložnost, dasi v čudnih okoliščinah in proti svoji volji. Med starimi rokopisi sem našel marsikaj, kar mi osvetljuje posamezne zgodovinske dogodke in obdobja drugače, kakor sem jih poznal doslej, čeprav sem imel odličnega učitelja oziroma mi je zagotovo koristil njegov poduk. Kakor ti kot politični človek že veš, a mene to zanima z zgodovinskega vidika, tod okoli živijo pretežno Slovani, ki jim gospodujejo Germani. Iz listin sem dognal, da so Slovani izgubili svoje plemstvo, čeprav se še danes držijo starih šeg ustoličevanja svojih vojvod; in še veliko drugega sem zvedel ...

Pred časom poslal pismo nekomu, ki ga tu ne bi poimensko razkril, a sem ga že omenil ob drugih priložnostih (zakaj, mi ni treba posebej utemeljevati!) in ga je vsekakor mogoče razpoznati iz celovitega opisa, v katerem opozarjam na avtoriteto, ki po eni strani trdi, da se najdejo okamneli ostanki toponimov iz slovanskih jezikov tudi onkraj sedanje slovanske meje (tako tudi slovanska imena krajev, voda in gora po Vzhodnih Alpah, medtem ko se po drugi strani isti uglednež izrecno zavzema za trditev, da Sklaveni niso bili nikoli v Vzhodnih Alpah) ... Sicer pa ga kot njegov kritik opozarjam in vabim k razpravljanju, naj se ne izogiba srečanju eruditov, da razloži in brani svojo teorijo. Zaradi tega me prav nič ne čudi, da imam (ali bi imel, če me bodo sploh brali!) nasprotnike tudi med tukajšnjimi Sklaveni, ker so že precej otopeli od germanskega pritiska, a ne dvomim, da bi si pridobil kakšnega pristaša. Poudaril sem že, da nisem slep nasprotnik dosedanjih teorij, cenim jih in mislim, da lahko imenovani že z eno samo svojo mislijo o okamnelih

ostankih imen krajev, gora in rek prispeva k drugačnemu pogledu na davnino, kot je po božji volji.

Tudi če nimam prav (a se povsem in v vsem zagotovo ne morem motiti), bi moral marsikoga vzpodbuditi k poglobljenemu razmišljanju. Povsem neprimerno se mi zdi, da tako veljaven razsodnik izrablja, da sem konfiniran v Brežah, Friesach. Vsak dan bolj spoznavam, v tej samosvoji vlogi talca, ujetnika, zapornika kaj sem pravzaprav; obenem pa rade volje živim v samostanu, ko v okolici srečujem zanimive Sklavene in spoznavam njihovo govorico, in s kako poenostavljenimi zgodovinskimi shemami operirajo kronisti, ter na lastni koži občutim, da ko jim zmanjka argumentov, se lotijo človeka osebno - da, če bi imeli moč, bi tudi zapirali, mučili in zažigali ljudi na grmadah ... Morda zveni to pretirano in prizadeto, toda do tega, kar pišem, sem se dokopal po globokem razmišljanju in na podlagi neprijetnih izkušenj. Ko sem rekel moč, sem mislil na oblast, oblast pa je dostop do vzvodja, ki podeseteri, postoteri, tudi potisočeri osebno nasilnost in slo po nadvladi. Tisti, ki zdaj le navidezno nedolžno pamfletirajo, to počno zato, ker (za zdaj) ne morejo drugače, sicer pa so že pozivali k izobčenju drugače mislečih ali pritiskali na gospodo, naj prepove širjenje takih (kot jim pritikajo) neumnosti, diletantskih, napaberkovanih itd. šušmarij. Kaj pa je to drugega, kakor odraz težnje po izločanju iz skupnosti, odpiranja na obrobje drugače mislečih?

Tako se je na žalost zgodilo s prenovo iz Gorze.

Upam na tvoj glas.

Sprejmi prisrčne pozdrave!

Tvoj globoko vdani Regvard de Argenton

Breže, Friesach, v mesecu avgustu, A. D. 1199

*

In odgovor?

Non est inventus ...

S tem pripisom na *neodprtem pismu* se je končalo dolgoletno in globoko prijateljstvo z *naslovljencem* na tem svetu, polno napetosti, preobratov in težkih trenutkov, a tudi svetne ljubezni, kot jo premoreta le dve sorodni in čuteči duši, čeprav je bila ena v oklepu kute, druga pa stisnjena v železje vojaške oprave.

Avtorjeva beseda o knjigi

V zgodovinskem romanu Prah preteklosti gre po eni strani za oblast in pohlep, ki manipulira z množicami v »globalnih« razsežnostih – to je danes prav tako prisotno kakor v preteklosti. Današnje “križarske vojne” se vodijo iz podobnih vzgibov, le da z drugačnim nagovarjanjem “mase” in z aktualiziranim utemeljevanjem. Po drugi strani pa nam roman daje uvid v zakulisje izvajanja oblasti – vladanja. Strahospoštovanje vladarja traja samo dotlej, dokler je na vrhu, pri moči, ko “lev crkne”, se vsi zmagoslavno slikajo z nogo na njegovem truplu. A Levjesrčni je bil tudi “mačjesrčni”, saj lev ni le “kralj živali”, ampak je hkrati iz rodu mačk, mačkic ... Toda pri tem ne gre za ceneno razglabljanje o “vzponu in padcu” neke veličine, saj so tudi tisti, ki “delajo zgodovino”, lahko prav majhni, velike jih naredijo tisti okoli njih, po svojih potrebah in iz preračunljivosti ali pa zaradi pritajenega osebnega hrepenenja po uveljavitvi, to jih napelje na preslikavanje svojih fantazij na druge, česar pač sami ne zmorejo, a velikokrat tudi njihov objekt ne. “Veliki ljudje” so presežniki v svojih posameznih dejanjih, določenih sposobnostih ali zmožnostih, take parcialnosti pa potem posplošijo na celotno osebnost, na njihovo “življenje in delo”. Potem pa pride do šokov, ko Prešerna obelodanijo bolj ali manj takšnega, kakršen je bil, ali kot je puščavnik in asket Janez Krstnik svojega krščenca Jezusa Kristusa, ki je agitiral med množicami, sumničil, da se udeležuje shodov zaradi “pojedini in popivanja” ... Vse pa sčasoma prekrije debel “prah preteklosti”, ki ga včasih kdo tu pa tam pobriše in nato ustvarja nove trendovske podobe (reinterpretacije zgodovine!) ...

PROSVETNA KNJIŽNICA
Lucijan Vuga
PRAH PRETEKLOSTI

Zgodovinski roman

Jezikovni pregled: Ivo Antič

Postavitev in prelom: ONZ Jutro

Izdalo in založilo: Založništvo JUTRO, Ljubljana

Za založbo: Stane Kodrič

Pokrovitelj izdaje:

RAČUNALNIŠTVO SAOP
CELOSTNE POSLOVNE INFORMACIJSKE REŠITVE

SAOP računalništvo d.o.o., Cesta Goriške fronte 46, 5290 Šempeter pri Gorici
WWW.SAOP.SI

IZBOR IZ PROSVETNE KNJIŽNICE ZALOŽNIŠTVA JUTRO

Leopold Verbovšek: **KOMU (NI)SMO TUJCI? Knjiga izzivov** • Davorin (Martin) Žunkovič, Leopold Verbovšek: **V SENCI ZGODOVINE** • Leopold Verbovšek: **DANES, IZ VČERAJ ZA JUTRI** • ZBORNİK 1 — **VENETI V ETNOGENEZI SREDNJEEVROPSKEGA PREBIVALSTVA**; PROCEEDINGS 1 — The Veneti Within The Ethnogenesis Of The Central-european Population • ZBORNİK 2 — **PRAPREBIVALSTVO NA TLEH SREDNJE EVROPE**; PROCEEDINGS 2 — Ancient Settler Of Central Europe • ZBORNİK 3 — **SLEDOVI EVROPSKE PRETEKLOSTI**; PROCEEDINGS 3 — Traces Of European Past • ZBORNİK 4 — **STAROSELCI V EVROPI**; PROCEEDINGS 4 — Ancient Settlers Of Europe • Lucijan Vuga: **DAVNINA GOVORI, Slovenci že od kamene dobe na sedanjih ozemljih** • Lucijan Vuga: **MEGALITSKI JEZIKI, Teorija kontinuitete in megalitske kulture** • Ivo Petkovšek: **BELINOV KODEKS** • Lucijan Vuga: **VENETI V TROJI, So Homerjevi Veneti – Hetiti?**

NAROČILA:

Jutro d.o.o., Črnuška c. 3, p.p. 4986, 1001 Ljubljana
ali

tel. 01 561-72-30, faks 01 561-72-35

E-pošta: JUTRO@SIOL.NET • WWW.JUTRO.SI